

Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP

Jindřich Krejčí
Sociologický ústav AV ČR

ISSP (International Social Survey Programme) je kontinuální program výběrových dotazovacích šetření, který probíhá od 80. let v řadě zemí celého světa, kombinuje mezinárodní a časovou perspektivu srovnání, zaměřuje se na rozsáhlý okruh témat, a jeho data jsou dostupná nejširší odborné veřejnosti pro účely sekundární analýzy.

O výzkumech ISSP referovala Klára Plecítá v prvním čísle prvního ročníku SDA Info [Plecítá 1999]. Následující text opakuje základní fakta a doplňuje je o aktuální informace a další kontext. Podrobný přehled o programu a jeho jednotlivých šetřeních je na internetových stránkách ISSP (www.issp.org).

Obsah šetření

Dotazovací výběrová šetření programu ISSP probíhají každoročně nepřetržitě od roku 1985. Počet členských zemí v roce 2005 je 39 a o přistoupení dalších států se dále jedná. Vzhledem k délce trvání programu a počtu zúčastněných zemí tak ISSP poskytuje vůbec nejrozsáhlejší mezinárodně srovnatelnou databázi z postojových výzkumů.

Pro každý rok je určeno jedno hlavní výzkumné téma a k němu připraven modul otázek, který je následně aplikován v dotazovacích šetřeních v jednotlivých členských zemích ISSP. Témata se po určité době opakují, zároveň jsou připravovány zcela nové moduly. Každý modul obsahuje několik oblastí, které zachycují různé dimenze studované problematiky. Tato dílčí témata se v opakovaných výzkumech obměňují, takže obsah modulu je vždy revidován a je replikována pouze část otázek. Vedle modulových otázek je šetřena také sada standardizovaných socio-demografických ukazatelů. Některé informace jsou pochopitelně zachovány i v původním, národně specifickém tvaru (např. politická orientace a úroveň vzdělání).

Přehled již realizovaných modulů je uveden na následující straně v poznámce pod tabulkou 1. Ta také přináší přehled, ve kterých zemích šetření probíhala. Pro nejbližší léta jsou připravovány následující moduly:

- 2005 Pracovní orientace III (Work Orientation III)
- 2006 Role vlády IV (Role of Government IV)
- 2007 Volný čas a sport I (Leisure and Sport I)
- 2008 Náboženství III (Religion III)

Metodika

Otázky tematických modulů jsou připravovány v britské angličtině. Za přípravu je zodpovědný tým odborníků speciálně zvolený pro každé téma. Návrhy ke koncepci výzkumu podávají všichni členové programu. Jazykovou úroveň a vhodnost formulací pro účely překladu do mnoha jazyků kontroluje skupina Translation Group. Její členové jsou vybíráni z různých členských zemí programu s ohledem na odlišnost jazykových prostředí.

Obsah

Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP

Jindřich Krejčí

Měření sociálního kapitálu. Koncepty, výzkumné projekty a zdroje dat

Markéta Sedláčková a Jiří Šafr

Nové a alternativní přístupy k měření vertikální sociální struktury

Jiří Šafr

NESSTAR a DDI pro uživatele datových služeb

František Kalvas

Jazykově a významově ekvivalentní překlady modulu zajišťují výzkumné týmy v jednotlivých zemích. Překlady mohou připravovat jak profesionální překladatelé, tak sami výzkumníci. Předpokládá se určitá úroveň kontroly, zpětné překlady nicméně nejsou podmínkou. O způsobu překladu a kontrolách a případných problémech je podávána zpráva. Součástí dokumentace distribuované spolu s daty jsou kopie dotazníků v původní jazykové verzi.

Tematický modul musí být šetřen vždy jako celek a otázky musí být v předepsaném pořadí. Jeho rozsah odpovídá cca 20 - 30 minutám rozhovoru. Jednotlivé národní týmy často připojují své vlastní otázky, ty však následují až za modulem ISSP. Povinné identifikační ukazatele nemají jednotné znění ani umístění. Vyžadován je však poměrně rozsáhlý modul proměnných ve standardní, většinou mezinárodně srovnatelné podobě. V několika případech je šetření ISSP součástí širšího obecného sociálního výzkumu (např. výzkum *British Social Attitudes* ve Velké Británii), kde má naopak modul ISSP charakter doplňku. Podoba modulů je však dodržována i zde.

Pro ISSP má být šetřena vždy celá dospělá populace dané země ve věku 18 a více let. Horní věkové ohraničení není dovoleno, nicméně některé národní týmy v minulosti taková omezení aplikovaly. Jednotlivé země se liší v tom, zda populaci vymezují na principu trvalého pobytu nebo občanství a zda do výběru zahrnují institucionální populaci a některé další skupiny.

Metody výběru respondentů se v jednotlivých zemích liší, což je pochopitelné s ohledem na dostupnost vhodných opor a další podmínky. ISSP ovšem vyžaduje, aby výběr byl pravděpodobnostní ve všech krocích. Dále jsou definovány další dílčí podmínky, jako např. zákaz substituce vybraných jednotek atp. Jako metoda sběru dat je určen standardizovaný osobní rozhovor tazatele s respondentem. Podrobně je sledována návratnost dotazníků a průběh šetření v souladu se standardy AAPOR/WAPOR¹.

Tabulka 1. Zúčastněné země a počty rozhovorů v datových souborech v jednotlivých vlnách šetření programu ISSP.

Šetření ISSP	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ¹⁾	2004 ¹⁾
Austrálie	1528	1250	1663	-	-	2398	2203	2203	1779	1779	2438	2151	-	1310	1672	-	1352	1352	ano	ano
Bangladéš	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2000	-	-	-	-	-	-	-
Belgie - Flandry	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2000	2000	-	ano
Brazílie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2000	-	ano
Bulharsko	-	-	-	-	-	-	-	1198	1183	1126	1105	1012	1004	1102	1102	1013	-	1003	ano	ano
Chile	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ČR ²⁾	-	-	-	-	-	-	-	1101	1005	1024	1111	1100	1080	1503	1503	1244	1200	1289	ano	ano
ČSFR ²⁾	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dánsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1034	1114	-	1069	1293	1379	ano	ano
Filipíny	-	-	-	-	-	-	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	ano	ano
Finsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1312	1011	1133	1889	1528	1439	1353	ano	ano
Francie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Irsko	-	-	-	1005	972	1005	1005	-	957	938	994	994	1010	1010	-	1232	-	1240	ano	ano
Itálie	1580	1027	1027	1028	1028	983	983	996	1000	1018	1094	1104	1017	1008	-	-	999	-	-	-
Izrael	-	-	-	-	1133	991	991	-	1198	1287	-	1543	1526	1208	1208	1205	1207	1209	ano	ano
Japonsko	-	-	-	-	-	-	-	-	1305	1307	1256	1249	1226	1368	1325	1180	1321	1132	ano	ano
Jižní Afrika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2563	-	-	ano
Jižní Korea	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ano
Kanada	-	-	-	-	-	-	-	1004	1467	1440	1543	1182	949	974	974	1115	1115	-	-	ano
Kypr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1000	1002	1000	1000	-	1006	1004	-	ano
Lotyšsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1505	-	1200	1100	1000	1000	1000	ano	ano
Maďarsko	-	1747	2606	1737	1000	977	1000	1250	1167	1500	1000	1500	1496	1000	1208	-	1524	1023	ano	ano
Mexiko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1262	-	1495	ano
Německo - záp.	1048	2809	1397	2994	1575	2812	1346	2297	1014	2324	1282	2361	1215	1000	921	1501	936	1367	ano	ano
Německo - vých.	-	-	-	-	-	1028	1486	1094	1092	1097	612	1109	531	1006	511	433	433	-	-	-
Nizozemí	-	-	1638	1737	1690	-	1635	-	1852	1988	1044	-	2267	2020	-	1609	-	1249	-	ano
Norsko	-	-	-	-	1848	1517	1506	1538	1414	2087	1527	1344	2199	1532	1268	1452	1560	1475	ano	ano
Nový Zéland	-	-	-	-	-	-	1070	1239	1271	1047	2089	1198	1198	998	1108	1112	1146	1025	ano	ano
Polsko	-	-	3943	-	-	-	1063	1636	1641	1597	1598	1183	1200	1147	1135	-	1221	1252	ano	ano
Portugalsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1637	1201	1144	1000	-	1092	ano	ano
Rakousko	987	1027	972	972	1997	-	984	1027	-	977	1007	-	1698	1002	1016	1011	1011	2047	ano	ano
Rusko	-	-	-	-	-	-	2964	1983	1931	1998	1585	1691	1698	1703	1705	1705	2000	1798	ano	ano
Severní Irsko	-	-	-	-	780	772	838	-	767	647	1043	-	-	812	830	745	1407	987	-	-
Slovensko ³⁾	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1284	1082	1077	-	1133	ano	ano
Slovincko	-	-	-	-	-	-	2080	1049	1032	1032	1036	1004	1005	1006	1006	1077	1077	1093	ano	ano
Španělsko	-	-	-	-	-	-	-	-	1208	2494	1221	2494	1211	2488	1211	958	1214	2471	ano	ano
Švédsko	-	-	-	-	-	-	-	749	-	1272	1296	1238	1353	1189	1150	1067	-	1080	ano	ano
Švýcarsko	-	-	987	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2518	1204	-	1006	1001	1008	ano	ano
Taiwan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1983	ano	ano
Uruguay	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ano
USA	677	1470	1564	1414	1453	1217	1359	1273	1557	1447	1367	1332	1228	1284	1272	1276	1149	1171	ano	ano
Velká Británie	1530	1416	1212	1307	1297	1197	1257	1066	1261	984	1058	989	1088	804	804	972	912	1960	ano	ano
Venezuela	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ano

1985 Role vlády I (Role of Government I)
 1986 Sociální síť I (Social Networks I)
 1987 Sociální nerovnosti I (Social Inequality I)
 1988 Rodina a měnící se role gender I (Family and Changing Gender Roles I)
 1989 Pracovní orientace I (Work Orientations I)
 1990 Role vlády II (Role of Government II)
 1991 Náboženství I (Religion I)
 1992 Sociální nerovnosti II (Social Inequality II)
 1993 Životní prostředí I (Environment I)
 1994 Rodina a měnící se role gender II (Family and Changing Gender Roles II)
 1995 Národní identita I (National Identity I)
 1996 Role vlády III (Role of Government III)
 1997 Pracovní orientace II (Work Orientations II)
 1998 Náboženství II (Religion II)
 1999 Sociální nerovnosti III (Social Inequality III)
 2000 Životní prostředí II (Environment II)
 2001 Sociální vztahy a podpůrné systémy - Sociální síť II (Social Relations and Support Systems - Social Networks II)
 2002 Rodina a měnící se role gender III (Family and Changing Gender Roles III)
 2003 Národní identita II (National Identity II)
 2004 Občanství I (Citizenship I)

Zdroj: ISSP. Poznámky: 1) Oficiální verze spojených mezinárodních souborů pro roky 2003 a 2004 nebyly v době přípravy článku ještě vydány. V tabulce jsou uvedeny údaje o zemích, které odevzdaly data do archivu ISSP v řádném termínu. 2) Od roku 1993 bylo ISSP šetřeno samostatně v ČR a SR.

Šetření má být provedeno v roce určeném pro dané téma. Tolerován je sběr dat na podzim roku předcházejícího nebo do konce jara roku následujícího. Datové soubory odevzdávají jednotlivé země v předepsané podobě do archivu ISSP, který je zřízen v Centrálním archivu (ZA) v Kolíně nad Rýnem.

Při nedodržování předepsaných prvků metodiky mohou být uplatněny sankce. K dispozici je několik trestů od zamezení přednostního přístupu k datům, omezení hlasovacích práv a tedy vlivu na přípravu modulů a organizaci programu, po nezařazení dat národního modulu do mezinárodního souboru nebo i zrušení členství.

Požadavky na metodiku se v posledních letech zpřísnily a současně je kladen větší důraz na jejich dodržování. Vzhledem k reálným podmínkám pro výzkum v různých částech světa mají některé země s dodržováním pravidel pochopitelně problémy. V odůvodněných případech jsou zatím uplatňovány výjimky. Ty však mají jen dočasný charakter a lze předpokládat, že problematická data nebudou v budoucnu zařazována do společného datového souboru.

Odlišnosti od předepsaného formátu i další akceptované rozdíly a podrobnosti o průběhu sběru dat a dalším kontextu výzkumu jsou sledovány pomocí metodologického dotazníku, který národní týmy odevzdávají spolu s daty. Tyto údaje slouží jednak pro přesnější dokumentaci datového souboru a jednak pro analýzy metodiky a kvality dat, které připravuje a pravidelně zveřejňuje metodologické centrum ZUMA² v Mannheimu.

Organizace ISSP

Program ISSP je organizován v oblasti vědeckého výzkumu a primárně slouží jeho potřebám. Členy jsou vědecké instituce, které zastupují jednotlivé země při organizaci programu a kontinuálně v nich zajišťují realizaci šetření. Výzkum nemá žádné společné centrální financování. Šetření a navazující výzkumy jsou prováděny v rámci samostatných projektů členských institucí. Některé mezinárodní aktivity jsou sponzorovány z rozpočtu významných členů ISSP, jako je např. německá infrastrukturní organizace GESIS (archiv ZA, metodologické centrum ZUMA a informační centrum IZ).

Rozsáhlá nadnárodní organizace zahrnuje strukturu volených výborů a expertních skupin založenou na demokratických principech. Každý rok je organizována pracovní konference, na které vedle prezentací výzkumných výsledků probíhají především jednání výborů a expertních skupin a jednání a hlasování v plénu o připravovaných šetřeních a organizačních otázkách. Účast je omezena na členy ISSP, respektive jejich zástupce, pro které je ale povinná a má přesně stanovenou podobu.

Volba tématu i obsah modulu až po formulaci otázek jsou schvalovány hlasováním pléna na konferenci. Příprava modulu začíná návrhem a schválením tématu. Následně je zvolena tzv. Drafting Group, tj. skupina, která odpovídá za přípravu modulu. Návrhy dílčích témat a pojetí modulu mohou podávat všichni členové ISSP. Drafting Group je jednotlívým prvkem procesu, pracuje kontinuálně, schází se několikrát do roka a obvykle připravuje a k diskusi předkládá vlastní koncepci výzkumu doplněnou o relevantní návrhy ostatních členů. Výsledkem je hrubý náčrt pojetí výzkumu obsahující návrhy dílčích témat a jejich koncepce, různé alternativní návrhy, komentáře k návrhům, rozvahu nad dříve použitými otázkami a samozřejmě limity rozsahu. Ten je předložen plénu na následující konferenci.

O celkové koncepci i dílčích návrzích se hlasuje. Diskuse v plénu je nezbytná pro demokratické fungování mezinárodního společenství a bezesporu přínosná také po odborné stránce. Drafting Group, která jednání řídí, ovšem musí projevit značnou obratnost a disponovat přesvědčivou argumentací, aby udržela jednotnost koncepce šetření.

Hlasování vymezí mantinely pro přípravu dotazníku během následujícího roku. Práci Drafting Group a návrhy jednotlivých členů tentokrát doplňují též vyjádření Translation Group a další expertní porady. Předběžný návrh dotazníku je předložen na

další konferenci, kde opět proběhne diskuse v plénu a hlasování. Obvykle je důkladně probírána formulace téměř každé otázky a některé otázky i dílčí témata jsou při hlasování vyřazena, resp. nahrazena. Výsledek ještě projde finálními úpravami a je distribuován pro aplikaci v terénních šetřeních, která jsou plánována ve čtvrtém roce po zahájení jednání nad modulem.

Příprava modulu je poměrně náročná. Každý koncept, každá otázka je podložena odbornými argumenty a při hlasování rozsáhlé společnosti sociálních vědců obstála v konkurenci řady jiných konceptů a otázek. Zároveň je však modul výsledkem kompromisů - je kompromisem vzhledem k možnostem formulace srovnatelných otázek pro takové množství zemí a kompromisem mezi množstvím různorodých zájmů. Složitý proces rozhodování navíc také někdy přispěje k různým chybám.

Tomu se však v tak rozsáhlém projektu nelze vyhnout. Solidní organizace, jednoznačná definice zadání a důslednost pomáhají tyto problémy zmenšit. ISSP v tomto ohledu dává docela dobrý výsledek, jenž se v průběhu času zlepšuje. Pro korektní komparativní analýzu je ovšem naprosto nezbytný také odpovědný přístup výzkumníka, který data ISSP používá - jeho důsledné studium dokumentace šetření, znalost poměrů v zemích, které srovnává, a propracovaná vhodná koncepce analýzy.

Dostupnost dat

Spojené mezinárodní datové soubory z šetření ISSP připravuje archiv ZA ve spolupráci s výzkumným centrem ASEP v Madridu³. Španělský ústav zpracovává datové soubory ISSP z modulů šetřených v lichých letech počínaje rokem 1997. Finální verze datového souboru určená pro distribuci bývá v případě archivu ZA hotova na jaře druhého roku po hlavní vlně šetření, španělský archiv bývá při zveřejnění dat pomalejší⁴. Data ve formátu pro software SPSS nebo v textovém formátu ASCII (*.dat) jsou určena pro statistickou analýzu. Nejedná se tedy o frekvenční tabulky, ale o soubory primárních dat.

Po vydání konečné verze mezinárodního souboru jsou data volně dostupná veřejnosti pro účely sekundární analýzy. Datové služby (viz rámeček 1) zajišťuje na mezinárodní úrovni ZA a americké centrum ICPSR. Národní archivy sdružené v organizaci CESSDA zprostředkovávají distribuci dat ISSP pro svou lokální klientelu. Tedy např. zájemce z české výzkumné instituce má možnost požádat o data jak v českém archivu SDA, tak přímo v archivu ZA nebo případně ICPSR. Data jsou mu poskytnuta podle místních podmínek platných v daném archivu.

Český archiv SDA poskytuje datové služby pro účely nekomerčního výzkumu a výuky. Požadován je písemný souhlas s podmínkami používání dat, který ale lze poslat i faxem a celý proces je možné vyřídit na dálku a poměrně rychle. Pokud se jedná o produkt vydaný na CD ROM, je nutná úhrada ceny této publikace. To se týká dat ISSP ze španělského archivu a souhrnných publikací dat ISSP. Jednotlivé datové soubory připravené v ZA jsou v SDA distribuovány zdarma přes internet. Datový soubor doprovází podrobná dokumentace, která je zároveň volně přístupná na internetu.

Vedle mezinárodních souborů český archiv poskytuje též soubory z národních šetření. Ty obsahují proměnné pro všechny otázky šetření včetně národně specifických otázek a socio-demografické ukazatele v původním tvaru. Soubory z let 1992 až 1999 jsou volně dostupné ke stažení na internetu. V tomto roce byl navíc v testovacím režimu zprovozněn systém NESSTAR, který umožňuje analýzu těchto dat přímo přes internet (viz zde článek od Kalvase [2005]). Ostatní data ISSP jsou dostupná na základě písemného souhlasu s podmínkami jejich používání.

ISSP a Česká republika

Československo se stalo členem ISSP v roce 1991 a v roce 1992 bylo provedeno první šetření společné pro celou federaci. Od roku 1993 jsou česká šetření prováděna samostatně. Zatím se povedlo zorganizovat všechna šetření od uvedeného data. Dvě vynechání za sebou jsou podle pravidel ISSP důvodem pro ukončení členství dané země.

Rámeček 1. Informace a data z ISSP na internetu.

Stránky programu ISSP: <http://www.issp.org>

Dokumentace šetření, metodologické analýzy, data:

http://www.gesis.org/en/data_service/issp
(GESIS: ZA, ZUMA, IZ)

Datové služby:Hlavní archiv

Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung (ZA):
<http://www.gesis.org/za>

Česká republika

Sociologický datový archiv (SDA) SOÚ AV ČR:
<http://archiv.soc.cas.cz>
(česká data a mezinárodní data pro klienty z ČR)

Další archiv

Inter-university Consortium for Political and Social Research (ICPSR): <http://www.icpsr.umich.edu>

Evropa - Council of European Social Science Data Archives (CESSDA): <http://www.cessda.org>

Česká republika reprezentovaná Sociologickým ústavem Akademie věd (SOÚ) patří k aktivním členům ISSP. Naše země je v současnosti členem vedení programu (Steering Committee) a podílí se na práci Drafting Group pro šetření Role vlády 2006 a významně přispěla k obsahu tohoto a některých dalších modulů. V roce 2006 bude v Praze uspořádána pravidelná konference ISSP.

V průběhu času byla v SOÚ vytvořena speciální struktura, která se zaměřuje na kontinuální práce v programu (organizace mezinárodní spolupráce, zpracování dat pro mezinárodní archiv atp.). Jejím vedením je pověřen prof. Petr Matějů. Významná část aktivit je hrazena z rozpočtu ústavu. Jednotlivá šetření ovšem v rámci samostatných projektů připravují odborné týmy speciálně ustavené vzhledem k tématu modulu. Šetření ISSP jsou tak obvykle organizovány v rámci širších projektů, které plní jak samostatné výzkumné úkoly, tak umožní účast v programu a připraví data pro jejich další používání.

Národní data jsou s předstihem, ještě před skončením příslušného projektu, zpřístupněna v SDA pro další badatele

a samostatně i jako součást mezinárodního souboru se mnohonásobně uplatňují v dalších výzkumech. Datové soubory z ISSP patří v archivu SDA k nejvíce žádaným.

Závěr

Pokud se týká počtu účastníků a počtu provedených šetření, je ISSP v současnosti nejrozsáhlejším programem v oblasti výběrových dotazovacích šetření postojů. Výzkum vzniká v oblasti akademické vědy a je připravován s ohledem na její potřeby. Jeho data jsou široce dostupná a tvoří jeden z nejvýznamnějších zdrojů pro mezinárodní komparaci, který je vyhledávaný a je podkladem pro velkou část z odborných publikací v sociálních vědách.

Skutečně kontinuálních projektů mezinárodních šetření není mnoho. Další podobné projekty přitom ISSP nemohou konkurovat počtem šetření a účastníků nebo jsou specificky zaměřeny pouze na některou tematickou oblast a přístup k jejich datům je často omezený. ISSP tak vytváří ojedinělou výzkumnou infrastrukturu skrývající rozsáhlý potenciál pro další analýzy, který by neměl být v žádném z relevantních případů opomíjen.

Literatura:

AAPOR 2004. Standard Definitions. Final Dispositions of Case Codes and Outcome Rates for Surveys. The American Association for Public Opinion Research.

Kalvas, F. 2005. "NESSTAR a DDI pro uživatele datových služeb". SDA Info 7 (2005/1): 14-16.

Plečtitá, K. 1999. „Výzkumný program ISSP (International Social Survey Programme)“. SDA Info I. (1999/1-2): 2-3.

Poznámky:

Tento text byl připraven s přispěním Grantové agentury České republiky v rámci projektu Participace, demokracie a občanství v České republice a mezinárodní komparace (reg. č. 403/04/1007).

- 1 Vychází z definice standardů publikované Americkou asociací pro výzkum veřejného mínění (AAPOR) [AAPOR 2004], který je doporučen též Světovou asociací pro výzkum veřejného mínění (WAPOR).
- 2 Zentrum für Umfragen, Methoden und Analysen (ZUMA): <http://www.gesis.org/ZUMA>
- 3 Análisis Sociológicos, Económicos y Políticos (ASEP): <http://www.asep-sa.com/>
- 4 Termín pro odevzdání dat do archivu je v září roku následujícího po hlavní vlně šetření. Ne každá země odevzdá data včas a je třeba ve spolupráci s národními týmy opravit chyby. Příprava mezinárodního souboru je přitom financována z vlastních zdrojů obou archivů.

Měření sociálního kapitálu.

Koncepty, výzkumné projekty a zdroje dat¹

Markéta Sedláčková, Jiří Šafr
Sociologický ústav AV ČR

Tento článek nabízí podrobný přehled výchozích konceptů a způsobů měření sociálního kapitálu. Představeny jsou různé typy indikátorů, výzkumných projektů a zdrojů dat.

Žádné jiné téma nezažilo v sociálněvědním výzkumu takovou enormní expanzi jako v posledním desetiletí koncept sociálního kapitálu. Jak uvádějí Wall a kol. [1998], mezi lety 1981 a 1995 se v sociologii počet odborných statí s touto problematikou více jak zpětinásobil. A to lze o tomto období ještě hovořit jako o prvopočátečním. Skutečná lavina studia sociálního kapitálu se objevuje až od poloviny 90. let,² mj. v návaznosti na popularitu díla Roberta Putnama [1993; 2000]. Nejen to, sociální kapitál se stal opravdovým exportním zbožím sociálních věd směrem do veřejného diskursu i v praktické politice.

Teoretické koncepty

Samotný termín sociální kapitál je poměrně nový, poprvé ho v sociálních vědách použili na přelomu 70. a 80. let ekonom Glenn Loury a sociolog Pierre Bourdieu. Později jej upřesnil James Coleman. Rozdílné pojetí sociálního kapitálu zavedl politolog Robert Putnam, který zároveň významně přispěl k rozvoji jeho měření a analytickému uplatnění v současné vědě.

V sociologii první definice sociálního kapitálu pochází od P. Bourdieu, jenž jej vymezuje jako „množinu aktuálních nebo potenciálních zdrojů, která vychází z vlastnictví trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů a známostí, jinými slovy z členství ve skupině, které vybavuje každého člena kolektivně vlastněným kapitálem, tedy různými oprávněními“ [Bourdieu 1986]. Je třeba zdůraznit, že Bourdieu vytvořil koncept sociálního kapitálu za účelem studia reprodukce sociálních tříd, zajímal ho přitom proces vzájemné konverze různých forem kapitálu (ekonomický, kulturní a symbolický).

Podle J. Colemanů [1988] sociální kapitál představuje jak aspekt sociální struktury, tak výbavu aktérů v této struktuře, slouží tedy jako spojující článek mezi mikro a makro strukturou. Základní funkcí sociálního kapitálu je usnadnit jednání aktéra (kolektivních aktérů) v rámci struktury. Colemanův koncept rozlišuje tři základní formy sociálního kapitálu: závazky a očekávání, které závisí na důvěryhodnosti sociálního prostředí (struktury); kapacitu sociální

struktury z hlediska toku informací (informační kanály) a normy doprovázené účinnými sankcemi.

Odlíšnou konceptualizaci používá Robert Putnam. Vydání jeho stati *Bowling Alone* [1995], později knižně [2000], způsobilo vstup tematiky sociálního kapitálu do veřejného diskursu. Zároveň se dá říci, že odstartovalo vznik samostatného výzkumného odvětví studujícího pozitivní účinky sociálního kapitálu na nejrozmanitější oblasti společenského i individuálního života. Sociální kapitál podle něj „odkazuje k vlastnostem sociální organizace, jako je důvěra, normy a sítě, které usnadňují koordinované jednání, a tak přispívají k výkonnosti společnosti“ [Putnam 1993: 167].

Jak upozorňuje A. Portes [1998], teoretická východiska Louryho, Bourdieu i Colemana si jsou značně blízká. V pojetí Bourdieu představuje sociální kapitál základ nerovnosti, naproti tomu Putnam chápe sociální kapitál jako základ koheze celé společnosti, resp. komunity. Zorný úhel Bourdieu je v tomto smyslu individualistický – aktér něco vlastní, což je založeno v sociálních vztazích, jeho znalostech atd. Tedy něco, co si může vybudovat, akumulovat svou prací. Teprve R. Putnam rozšířil Colemanův přístup vztahový k rodině a užší komunitě (normy, sítě, důvěra, reciprocita) na celý národ, resp. širší regiony. Zaměřuje svou pozornost na pozitivní externalitu privátních sociálních sítí pro celou společnost. Jeho pojetí ovlivněné komunitarismem v sobě obsahuje jak aspekty strukturální (vazby, sítě), tak kulturní (závazky, normy a hodnoty). Putnamovu koncepci lze označit jako funkcionální [van Deth 2003]. Sociální kapitál v ní snižuje transakční náklady (tření ve společnosti), vytváří blaho pro všechny a přispívá k celospolečenské soudržnosti. Je tedy možno hovořit o třech rozdílných teoretických tradicích zkoumání sociálního kapitálu spojených se jmény Bourdieu, Coleman a Putnam [Wall et al. 1998].

Vývoj měření sociálního kapitálu: dekáda výzkumného programu

Problematika sociálního kapitálu se v empirickém výzkumu objevila před necelými patnácti lety. Díky enormnímu nárůstu zájmu došlo od té doby k tak prudkému vývoji v metodologii měření, že již dnes můžeme vysledovat čtyři rozdílné etapy studia.

První etapu, spadající do konce osmdesátých let, je možno označit za jakési „pre-empirické období“. Sociální kapitál byl pojat individuálně a sloužil zejména k vysvětlení mezigenerační transmise, především přístupu ke vzdělání (Bourdieu, Loury, Coleman). Pravidelně první, kdo analyzoval sociální kapitál (při explicitním použití tohoto pojmu)³ na datech z reprezentativního sociologického výzkumu, byl J. Coleman [1988]. Vzhledem k omezené dostupnosti dat byl jeho způsob operacionalizace značně intuitivní (např. pomocí typu školy) a ne zcela konzistentní s teoretickou definicí. Na Colemanem řešenou úlohu vlivu sociálního kapitálu rodiny resp. komunity na individuální školní úspěch navázalo na začátku devadesátých let několik studií v oblasti sociologie vzdělávání, které využívaly především sekundární analýzu existujících souborů dat. S využitím konceptu individuálního sociálního kapitálu se rovněž rozvíjel výzkum sociální stratifikace (získávání pracovních míst, sociální mobilita, vstup do podnikání).

Ke zvratu dochází od počátku devadesátých let, kdy lze vysledovat nástup druhého období. Na scénu přichází Robert Putnam [1993; 1995] se svým kolektivním pojetím a široce pojatou sekundární analýzou především tzv. tvrdých dat (statistické údaje počtu organizací apod.). Sociální kapitál v kolektivně pozitivní konceptualizaci se postupně dostává do středu zájmu nejen v sociálních vědách, ale i ve veřejném diskursu.

Další zlomový bod představuje rok 1995, od kterého výrazně vzrůstá počet publikací s touto tematikou. Od druhé poloviny devadesátých let můžeme tedy mluvit o počátku třetího období, které je charakteristické jednak snahou o ucelenou konceptualizaci, dále pak rozvojem primárních výzkumů zkoumajících sociální kapitál a jeho efekty. Vznikají také výzkumné projekty, které se přímo orientují na definování a doladování metodologie měření.

V současnosti na prahu 21. století lze hovořit již o zrodu další fáze, kterou je možno označit jako revizi třetí etapy. Ukazuje se

totiž, že přes počáteční nadšení a úsilí o precizaci konceptu se situace v měření sociálního kapitálu stala díky enormní explozi jeho studia značně nepřehlednou. Existuje proto snaha o nalezení nového jednotného výzkumného konceptu, který by byl použitelný v mezinárodním srovnání (např. konference OECD v roce 2002).

Dnes je tedy pro sociálněvědní diskurs typické další hledání a precizování indikátorů, především snaha o standardizaci měření v nově koncipovaných výzkumech (vedle v podstatě globálního modulu SC-IQ a multidisciplinárního nástroje SOCAT Světové banky, např. americký SCCBS, australský FSCCP a evropský CONSCISE projekt; viz dále). Probíhá debata o podobě a využití komprehensivních indexů a pokračuje hledání nových témat studia efektů sociálního kapitálu (veřejné zdraví, omezení kriminality a mnoho dalších). Díky projektům OECD a Světové banky (WB) se výzkum dostává i mimo anglosaský svět. Typická je rovněž snaha o revizi stávajících a tedy již vžitých konceptualizací právě s ohledem na kulturní specifika různých zemí a regionů [např. Rose et al. 1997; Matějů, Vításková 2005]. Znovu se obnovuje i zájem o individuální perspektivu sociálního kapitálu jako sociálních zdrojů zakofeněných v sítích i o nerovnosti různých skupin v přístupu k nim [Lin 2001; Morrow 2001].

Pozornost české sociologie se na problematiku sociálního kapitálu zaměřila ještě v době před nástupem boomu výzkumu jeho kolektivního typu⁴, tedy v rámci Bourdieu tradice individuálních dispozic. V tomto období použil pojem sociálního kapitálu Ivo Možný [1991] při analýze rozpadu státně socialistického systému.

Dále k empirickému studiu sociálního kapitálu významně přispěl Petr Matějů, který analyzoval konverzi sociálního kapitálu nabytého za socialismu na jiné formy specifických kapitálů a jeho vliv na vzestupnou sociální mobilitu [Matějů 1993; Matějů, Lim 1995]. Sociální kapitál operacionalizoval jako schopnost respondenta mobilizovat v případě nutnosti síť neformálních kontaktů, tj. účast v neformálních sociálních sítích vzájemně výhodných kontaktů a známostí (viz tabulku 3). Prokázán byl vliv individuálního sociálního kapitálu akumulovaného za socialismu na vzestupnou mobilitu, jak do řídicích funkcí, tak při vstupu do podnikání po roce 1989. Pomocí konverze sociálního kapitálu na ekonomický docházelo během transformace ke zvyšování životních šancí u těch, kteří byli vybaveni sociálními sítěmi a byli schopni je aktivizovat.

Základní typologie a formy

Individuální a kolektivní sociální kapitál

Základním rozlišovacím kritériem je otázka, přináší-li sociální kapitál zisk jednotlivci, uzavřené skupině (rodině, komunitě) či celé společnosti, tedy představuje-li sociální kapitál soukromý či veřejný statek [Grootaert et al. 2004; Matějů, Vításková 2005]. Můžeme tedy hovořit o dvou základních, na sobě do značné míry nezávislých, podobách sociálního kapitálu: individuální (individuální zdroj) a kolektivní (komunitní či veřejný). Za představitele prvního pojetí bývá považován P. Bourdieu a částečně i J. Coleman⁵, za propONENTA druhého pojetí R. Putnam [Wall et al. 1998].

Koncept individuálního sociálního kapitálu se uplatňuje především ve výzkumech přístupu ke vzdělání a mobilizace zdrojů v rámci sociálních sítí (např. při hledání zaměstnání) [cf. Lin 2000; 2001]. V extrémní podobě může mít individuální sociální kapitál i negativní důsledky pro kolektivní formu. Neopomenutelnou se tak stává stinná stránka sociálního kapitálu, tedy takové jeho formy, které potlačují individuální a kolektivní rozvoj. Jedná se především o uzavřené sítě (korupce, mafie, nepotismus) a rigidní normy (předsudky jako např. odrazování dívek od studia v tradičních kulturách) [Rose et al. 1997; Portes 1998; Woolcock 1998].

Strukturální a kognitivní sociální kapitál

N. Uphoff [1999] upozorňuje, že je třeba rozlišovat dvě navzájem propojené základní formy sociálního kapitálu - strukturální a kognitivní. První je spojena s různými formami sociální organizace, kterými jsou role, pravidla, precedenty, procedury a různé sociální sítě. Druhá, kognitivní kategorie, je odvozena z mentálních procesů a idejí udržovaných kulturou, především pak internalizovanými

normami, hodnotami, postoji a přesvědčeními. Obě tyto dimenze sociálního kapitálu přispívají ke kooperativnímu kolektivnímu jednání.

Metodologie měření a indikátory

Výzkum sociálního kapitálu je nyní natolik dynamický, že lze jen stěží postihnout všechny způsoby jeho měření. Proto zde předkládáme informace pouze o několika vybraných výzkumných projektech a jejich přístupech k problematice⁶. Již z uvedeného přehledu teoretických přístupů je patrné, že i metodologie měření bude značně různorodá a nepřehledná.

Indikátorů sociálního kapitálu existuje velké množství, a to i v rámci totožných konceptualizací. Bez ohledu na to, jakou formu sociálního kapitálu měříme, je třeba si uvědomit, že indikátory existují ve dvou základních podobách vzhledem k tomu, zda se jedná o postoje (důvěra, hodnocení kvality sociálního života atd.) nebo jednání (např. členství v organizaci). Většinou se ovšem používají oba typy znaků neodděleně, čímž se měří kognitivní a strukturní aspekty společně.

Nutno vzít v úvahu, že indikátory jsou omezeny způsobem vzniku dat, z nichž jsou konstruovány. Dnes jsou již k dispozici soubory dat, které vznikly přímo za účelem měření některé z dimenzí sociálního kapitálu (tzv. primary data collection). Především tam, kde je ale třeba rekonstruovat míru sociálního kapitálu do minulosti (např. [Putnam 1995; 2000]), se lze setkat i s indikátory pocházejícími z již existujících databází původně určených k jiným účelům. To mohou být vedle sociálněvědních výzkumů také různé oficiální i neoficiální statistické a archivní údaje (např. počty organizací a jejich členů apod.).

Jak jsme naznačili, při studiu účinků sociálního kapitálu je nezbytné rozlišit jeho dvě odlišné úrovně: kolektivní (community social capital) a individuální (individual social capital). Tomu odpovídají dvě formy analýz. První má blíže ke konceptu lidského kapitálu, ve smyslu aktivace či mobilizace sociální sítě za účelem zisku [např. Matějů 1993; Lin 2000]. Druhá je založena spíše na intenzitě společenské interakce jedince s jeho okolím, u které se předpokládá, že má pozitivní integrační efekt [např. Brown, Scheffler 2003]. Při měření kolektivní formy se uplatňují jednak statistické údaje (nejčastěji z oficiálních souhrnných statistik) nebo agregované individuální výpovědi ze sociologických výzkumů. Přehled typologií a příklady indikátorů znázorňuje tabulka 1.

Nezávislost individuální (mobilizační) a kolektivní dimenze sociálního kapitálu byla prokázána na datech (ISSP 2001) z postkomunistické ČR [Matějů, Vításková 2005]. Sociální kapitál tak na jedné straně tvoří obecná důvěra mezi členy společnosti a na straně druhé účast na vzájemně výhodných sociálních sítích (viz tabulka 2). Takováto operacionalizace však měří pouze postoje, tj. kognitivní sociální kapitál, nikoliv tedy strukturní dimenzi ve smyslu jednání aktérů, např. členství v dobrovolných skupinách a organizacích, jako je tomu u R. Putnama.

Indikátory a měření individuálního sociálního kapitálu

Ukázkou operacionalizace individuálního interakčního sociálního kapitálu je jednoduchý sumační index ISC [Brown, Scheffler 2003], který se skládá ze sedmi položek:

- společenské návštěvy přátel nebo sousedů,
- telefonování s přáteli nebo sousedy,
- společenské návštěvy příbuzných,
- telefonování s příbuznými nežijícími ve společné domácnosti,
- účasti na církevních obřadech,
- návštěvy společenských událostí,
- návštěvy restaurací.

Zjišťování individuálního mobilizačního sociálního kapitálu pomocí standardizovaného dotazníkového šetření je pochopitelně obtížné. Příkladem pokusu změřit kapacitu aktivace sociální sítě

Tabulka 1. Základní typologie a příklady indikátorů sociálního kapitálu.

Typy sociálního kapitálu		Příklady indikátorů
Kolektivní (komunitní)	souhrnné statistické údaje	počet občanských / profesních sdružení (v lokalitě) počet členů v občanských sdruženích podíl dárcovství k součtu osobních příjmů odpracované hodiny při dobrov. práci
	individuální výpovědi	dotaz na členství v občanských / profesních sdruženích důvěra v druhé lidi
Individuální	interakční	frekvence společenských aktivit
	mobilizační	schopnost mobilizovat sociální síť ve svůj prospěch, např. obstarat nedostatkové statky (viz tabulka 3)

Zdroj: Autoři článku.

v období reálného socialismu představuje baterie otázek z výzkumu Rodina 1989 [Matějů 1993; Matějů, Lim 1995] (viz tabulku 3).

Jinou metodu měření individuálního mobilizačního sociálního kapitálu uplatňovanou ve studiích sociálních sítí představují tzv. generátory jmen a pozic [Lin 2001: 87–88]. V prvním případě je respondent (ego) požádán, aby jmenoval své osobní kontakty ve třech sférách: rolových vztahů (bydliště, práce), obsahových oblastech (pracovní a domácí záležitosti) a soukromí (důvěra, intimita). Vznikne tak seznam osob, ze kterých se sestaví mapa vztahů mezi egem a jeho kontakty i mezi kontakty navzájem. Míra sociálního kapitálu je pak odvozena z diverzity kontaktů a rozsahu jejich zdrojů (vzdělání, profese) i jiných vlastností (gender, rasa, věk).

V případě metody pozičních generátorů je respondent požádán, aby uvedl, zda má úzké kontakty na významných strukturálních pozicích ve společnosti (profese, autority, pracovní jednotky, třída a sektor). Dále lze zjišťovat, jakého druhu a jak intenzivní tyto vztahy jsou. Tato metoda má výhodu v tom, že měří přímo hierarchické postavení a přístup k těmto strukturálním pozicím zjišťuje neutrálně bez konkrétních jmen, pouze na základě obecných pozic.

Tabulka 2. Indikátory individuálního a kolektivního sociálního kapitálu.

Dimenze	Indikátory
Důvěra	<i>Souhlas s výroky:</i> „Existuje pouze málo lidí, kterým mohu zcela důvěřovat.“ „Většinou si můžete být jist/a, že ostatní lidé pro Vás chtějí to nejlepší.“ „Pokud si nebudete dávat pozor, ostatní lidé Vás budou využívat.“
Sociální sítě	jak často je respondent žádán druhými o pomoc nebo uplatnění jeho vlivu existence lidí, kteří dokáží pomoci v obtížné situaci důležitost užitečných kontaktů v životě respondenta

Zdroj: ISSP 2001 (Sociologický ústav AV ČR), Matějů a Vításková [2005].

Tabulka 3. Index individuálního „mobilizačního“ sociálního kapitálu „za socialismu“. Podle výzkumu Rodina 1989*).

„Kdybyste to potřebovali, dokázali byste si zajistit následující věci?“
získání kontaktu na dobrého doktora – specialistu obstarání nedostatkového zboží (mrazničky, barevného TV apod.) sehnání tuzexových poukázek, deviz rychlé obstarání větší hotovosti (50 tis. Kč) sehnání bytu

Zdroje: Rodina 1989 (Sociologický ústav AV ČR), Matějů [1993: 352], Matějů, Lim [1995: 135].

Poznámka: *) Proměnná „sociální kapitál“ byla zkonstruována pomocí faktorové analýzy jako první nerotovaný faktor, rekódovaný na dichotomický znak, kde horních 20 % případů mělo vysoký sociální kapitál, zbytek nízký [Matějů 1993: 352; Matějů, Lim 1995: 135].

Putnamův souhrnný index kolektivního sociálního kapitálu

I přes zmíněnou kritiku zůstává Putnamův kolektivní pozitivní sociální kapitál nejrozšířenější konceptualizací v empirických výzkumech. Putnam [1995; 2000; 2001] ve svých analýzách, které sledují dlouhodobé trendy, používá většinou sekundární data a tedy i různé způsoby měření. Jako indikátory uplatňuje rozmanité agregované statistické údaje, které představují tzv. vysoce formální sociální kapitál, jako např. počet členů v občanských a profesních sdruženích, čtenost novin, navštěvování bohoslužeb, ale i relativní podíl právníků v americké společnosti. Jednoduché měření pomocí počtu institucí bylo zpochybněno, neboť různé typy organizací ovlivňují sociální kapitál odlišným způsobem [Edwards, Foley 1998].

Putnam také z dílčích údajů sestavil komplexní index, který zahrnuje 14 resp. 13 indikátorů získaných pomocí sekundární analýzy existujících dat z mnoha amerických výzkumů, hlavně z *General Social Survey*, *National Election Studies*, *Roper Social and Political Trends* a komerčního *DDB Needham Life style surveys*⁸. Indikátory občanské angažovanosti a společenských aktivit rozčleňuje do pěti základních skupin: komunitně organizovaný život, angažovanost ve věcech veřejných, komunitní dobrovolnictví, neformální sociabilita a sociální důvěra.

Na jiném místě ale Putnam [2001] důvěru nepovažuje za integrální součást sociálního kapitálu, ale spíše za fundamentální důsledek jeho působení. Indikátory pro jednotlivé dimenze (viz tabulku 4) sumarizuje pomocí faktorové analýzy do jedné latentní proměnné nazvané Social Capital Index. Získaný index mu slouží k porovnání úrovně sociálního kapitálu mezi jednotlivými státy USA a jejich odlišnosti z hlediska příjmové distribuce, tolerance k genderovým a rasovým odlišnostem, sledování TV, daňových úniků a další. Tento „Putnam social capital index“ bývá využíván i jinými autory jako charakteristika regionů např. při analýze adaptace na technologické změny.

O určitou reflexi vlastního přístupu se pokusil i sám R. Putnam [Putnam 2001; Hudson, Chapman 2002]. Jeho původní konceptualizace byla kritizována jako značně zjednodušující, s poukazem na to, že samotný způsob, jak Putnam měří sociální kapitál, může vést k závěrům o jeho poklesu a úpadku společenského života ve Spojených státech. Prvotní standardní způsob měření pomocí údajů o členství v cca 30 formálních celostátně působících dobrovolnických organizacích [Putnam 1995] totiž není schopen postihnout změny v podobě nových forem občanské participace, mj. nezahrnuje tzv. nová sociální hnutí.

Za tímto účelem Saguaro Seminar při Harvardské univerzitě, kde Putnam působí, uspořádal v roce 1999 „Workshop on Social Capital Measurement“. Cílem tohoto projektu, původně sponzorovaného konsorciem komunitních a soukromých nadací, je vyvinout a postupně aplikovat nový validní benchmarkový nástroj tzv. *Social Capital Community Benchmark Survey (SCCBS)* ke sledování vývoje úrovně sociálního kapitálu v čase, mj. pro účely vládních statistik. K vytvoření sady otázek aplikovatelné v jakémkoli výzkumu byl proveden výzkum v dospělé americké populaci zahrnující přes 100 položek⁹. Následovala ještě dvě kola menších opakovaných výzkumů k ověření reliability. Bylo identifikováno 11 klíčových dimenzí sociálního kapitálu s 5 hlavními doménami (viz tabulku 5). Výsledkem je sada přibližně 20 položek, jejichž dotazování trvá cca 5 minut.

Australský multidimenzionální přístup k měření kolektivního sociálního kapitálu

Metod měření sociálního kapitálu odvozených z Putnamova modelu se v posledním desetiletí objevilo velké množství. Hluboce rozpracovanou operacionalizaci lze například nalézt v australském projektu *Families, Social Capital and Citizenship project*¹⁰. Snahou konceptualizace Stoneové a Hugosové [Stone 2001; Stone, Huges

2002a;b], která pojímá sociální kapitál jako multidimenzionální jev, bylo zohlednit jak kvalitu, tak strukturu sociálních vztahů. Za tímto účelem navrhly tři rozdílné metody měření sociálního kapitálu [Stone, Huges 2002a;b].

První nejpodrobnější přístup vychází z komplexní analýzy sociálních sítí. Východiskem této metody je zjišťování sociálního kapitálu odděleně ve třech sférách: neformální, obecné a institucionální – pomocí klíčových indikátorů, které mají v daných sférách specifickou podobu. Těmi jsou vlastnosti sítí: velikost, hustota, diverzita a kvalita (normy důvěry a reciprocity, viz tabulku 6). Tento přístup je vhodný tehdy, zajímá-li nás rozsah sociálního kapitálu a detailně jeho fungování pouze uvnitř jedné z výše zmiňovaných sfér.

Autorky se rovněž pokusily zkonstruovat celkový index sociálního kapitálu, který by umožnil jednoduché měření celkového objemu „akcí sociálního kapitálu“ jednotlivce či komunity. Došly k závěru, že měřit sociální kapitál pomocí jednodimenzionálního indexu vytvořeného faktorovou analýzou není možné, neboť existují dvě nezávislé dimenze: „normy důvěry a reciprocity“ a „velikost sociální sítě nebo úroveň propojení“. Tento přístup je vhodný pro zjišťování souhrnné míry sociálního kapitálu ve všech třech sférách zároveň.

Třetí navrhovanou metodu představuje typologický přístup, který využívá klastrovou analýzu, jejímž cílem je identifikovat konkrétní podskupiny respondentů na základě jejich charakteristického

Tabulka 4. Putnamův index sociálního kapitálu (jednotlivé státy USA).

Dimenze	Indikátory
Komunitně organizovaný život	podíl lidí ve výboru lokálních organizací za poslední rok podíl lidí v manažerské pozici v klubech za poslední rok počet občanských a sociálních organizací na 1000 obyvatel průměrný počet klubových setkání za poslední rok průměrný počet členů klubů a organizací
Angažovanost ve věcech veřejných	volební účast v prezidentských volbách počet uskutečněných veřej. setkání týkajících se města či školy
Komunitní dobrovolnictví	počet neziskových organizací na 1000 obyvatel průměrný počet účastí na komunitních projektech v posl. roce průměrný počet účastí na dobrovolnické práci v posledním roce
Neformální sociabilita	souhlas s výrokem: „Trávím hodně času návštěvami přátel.“ průměrný počet uspořádaných domácích párty v posledním roce
Sociální důvěra	souhlas s výrokem: „Většinu lidí lze věřit.“ souhlas s výrokem: „Většina lidí je čestná.“

Zdroj: Putnam [2000: 291].

Tabulka 5. Domény a klíčové dimenze sociálního kapitálu v Social Capital Community Benchmark Survey (USA).

Domény	Klíčové dimenze
Důvěra	sociální důvěra („silná“ vs. „slabá“ důvěra, radius důvěry) (“thick” versus “thin” trust, radius of trust) mezi-rasová/etnická důvěra (forma „přemostování“)
Neformální síť	diverzita přátelských sítí (forma „přemostování“) neformální společenský život s rodinou, přáteli, spolupracovníky
Formální síť	vedoucí postavení v komunální/městské správě účast v občanských sdruženích a spolcích dárčovství a dobrovolnictví angažovanost vycházející z náboženské víry
Politická angažovanost	konvenční politická participace (účast ve volbách) protestní politická participace (demonstrace, pochody, bojkoty, atd.)
Vyrovnanost občanské angažovanosti uvnitř komunity	(konstruovaná míra napříč kategoriemi rasy, příjmu a vzdělání)

Zdroj: Hudson, Chapman [2002].

Tabulka 6. Indikátory dimenzí sociálního kapitálu v neformální, obecné a institucionální oblasti.

Sféry	Indikátory
Neformální sféra	neformální normy (důvěra a reciprocita mezi rodinnými příslušníky) velikost sítě (počet neformálních vazeb) různorodost sítě (vzdělání a etnicita) hustota sítě
Obecná sféra	obecné normy (důvěra a reciprocita mezi lidmi v lokální komunitě, důvěra k lidem obecně) členství ve skupinách různorodost (hodnoty v lokální oblasti)
Institucionální sféra	důvěra v instituce (10 institucí) vazby na instituce (počet typů institucionálních vazeb)

Zdroj: Stone, Huges [2002b].

profilu v odlišných dimenzích sociálního kapitálu. Podle autorek lze nalézt čtyři základní podskupiny:

1. „silné normy, občanské kontakty“ (vysoká důvěra a reciprocita v lokální komunitě i obecně, občanská participace, ale nevelká síť rodinných a přátelských vazeb);
2. „bohatý sociální kapitál“ (vysoká důvěra k lidem obecně, v komunitě, i v rodině, husté sítě formálních i neformálních kontaktů);
3. „omezený sociální kapitál“ (pouze neformální vazby, uzavření ve vlastní komunitě, nízká důvěra ke zbytku společnosti);
4. „slabý sociální kapitál“ (izolace od širší společnosti, bez opory rodiny či přátel).

Tento přístup je vhodný zejména ve výzkumech, které berou v úvahu různé dimenze sociálního kapitálu současně ve všech třech sférách a kde lze zároveň očekávat, že distribuce těchto charakteristik bude v odlišných skupinách rozdílná. Výhoda metody spočívá v tom, že přestože se jedná o jednoduchý způsob měření, zohledňuje současně multidimenzionalitu sociálního kapitálu.

Nástroje měření sociálního kapitálu iniciované Světovou bankou (SC-IQ a SOCAT)

Významným iniciátorem výzkumu i praktických aplikací v oblasti měření sociálního kapitálu v afrických, latinskoamerických a východoevropských zemích je vedle OECD¹¹ také Světová banka (WB). Ta za tímto účelem založila celou sérii projektů pod názvem *Social Capital Initiative*.

Experti WB sociální kapitál definují v Putnamově duchu jako normy a sítě usnadňující kolektivní jednání. Světová banka spatřuje v sociálním kapitálu resp. sociální soudržnosti stimul udržitelného sociálního a ekonomického rozvoje a prostředek ke snižování chudoby. Snaží se podporovat studium jeho vlivu na sociální stabilitu, ekonomický rozvoj a efektivitu rozvojových programů. Rozvíjí také interdisciplinární dialog k objasnění konceptuálního rámce a inovaci metodologie měření a operacionalizace¹². Přehled jak teoretických, tak empirických přístupů, především pak nástrojů metodologie zkoumání sociálního kapitálu, lze nalézt v monumentálním sborníku Světové banky [Dasgupta, Serageldin et al. 1999].

Zatím nejnovější velmi propracovaný dotazníkový nástroj k měření sociálního kapitálu, především pro použití v rozvojových zemích, vyvinuli odborníci Světové banky pod názvem *Integrated Questionnaire for the Measurement of Social Capital (SC-IQ)* [Grootaert et al. 2004]. Jejich snahou bylo odladit dotazníkový modul aplikovatelný v kvantitativních výzkumech¹³ domácností (např. příjmů nebo výdajů) jak akademického, tak praktického rázu. Dotazník zjišťuje šest dimenzí sociálního kapitálu na individuální úrovni¹⁴:

1. skupiny a sítě (podoba a rozsah zapojení členů domácnosti do různých typů sociální organizace a neformálních sítí);
2. důvěra a solidarita (důvěra k druhým lidem obecně, k sousedům, poskytovatelům základních služeb, cizincům i její proměna v čase);

3. kolektivní jednání a kooperace (zda a jak členové domácnosti spolupracují s ostatními v komunitě na společných projektech, především pak v případech krizí);
4. informace a komunikace (způsoby a prostředky, jak chudé domácnosti získávají informace o veřejných službách a záležitostech trhu, např. pracovních příležitostech, cenách zboží apod.);
5. sociální soudržnost a inkluze (podstata a rozsah rozdílů vedoucích ke konfliktům, identifikace skupin vyloučených z přístupu k veřejným službám a formy každodenní interakce);
6. zplnomocnění a politické jednání (pocit dotázaného, zda je v životě šťastný, osobní schopnost ovlivnit lokální záležitosti a participace na řešení problémů, např. petice, protesty atd.).

Navržený výzkumný nástroj odráží jak skupinové členství, tj. strukturální dimenzi, tak i subjektivní vnímání důvěry a norem, tj. kognitivní dimenzi sociálního kapitálu (sekce 1 a 2). Dále hlavní způsoby, jak sociální kapitál působí (sekce 3 a 4), i jeho nejdůležitější efekty a výsledky (sekce 5 a 6). Vedle samotného dotazníku, jehož validita byla testována v Albánii a Nigérii, je k dispozici návod k jeho použití a analýze získaných dat.

Druhým, již dříve vyvinutým nástrojem určeným ke studiu sociálního kapitálu na úrovni komunit, je *Social Capital Assessment Tool (SOCAT)* [Grootaert, van Bastelaer 2002]. Ten se skládá z pěti metodologicky odlišných nástrojů kombinujících kvalitativní a kvantitativní techniky: profilu komunity (skupinové rozhovory, mapování komunity, institucionální diagram), dotazníku zjišťujícího charakteristiky komunity a dostupnost služeb (skupinové rozhovory s klíčovými členy společenství), kvantitativního dotazníkového šetření v domácnostech (participace v lokálních organizacích, kooperace, důvěra), profilu vybraných organizací v komunitě (skupinové rozhovory s vůdci, členy i nečleny organizace), doplněného o záznamový arch mapující jejich uspořádání.

Sociální kapitál a jeho vliv na zdraví

Vedle studia pozitivních účinků sociálního kapitálu na hospodářský rozvoj, začleňování marginalizovaných sociálních skupin do společnosti, prevenci kriminality a mnoho dalších oblastí, se od konce devadesátých let masivně rozvíjí také výzkum jeho vlivu na veřejné zdraví resp. individuální zdravotní stav¹⁵ [např. Morgan, Swann et al. 2004]. Prokázán byl mj. efekt sociálního kapitálu na prevenci kardiovaskulárních a duševních onemocnění [např. Brown, Scheffler 2003] i kouření a alkoholismu. Kritický pohled na poměrně rozšířené nostalgické volání po účincích sociální integrace nabízí Kushner a Sterk [2005], kteří upozorňují na to, že pro veřejné zdraví je vedle kvantity sociálních vztahů důležitá také jejich kvalita. Rozdílné úrovně zdravotního stavu navíc stále silněji než sociální kapitál predikuje statusové resp. třídní postavení jedince.

Projekty využívající kvalitativní metodologii

Vzhledem k tomu, že sociální kapitál se vyznačuje multidimenzionalitou a kontextuální podmíněností, stále více autorů zdůrazňuje potřebu jeho hloubkového zkoumání pomocí kvalitativních metod, např. [Devine, Roberts 2003]. Vedle v jistém smyslu dominujícího agregovaného Putnamova přístupu se tak uplatňují i rozmanité kvalitativní techniky sběru a analýzy dat používané ve výzkumech zabývajících se fungováním sociálního kapitálu v menších komunitách, např. v oblasti zdraví [Swann, Morgan 2002]. Příkladem mohou být následující výzkumy a projekty.

Výzkum, který sledoval sociální exkluzi u dospívajících mladistvých v jednom anglickém městě postiženém značnou sociální a ekonomickou deprivací [Morrow 2001], kombinoval při zjišťování sociálního kapitálu kvalitativní výzkumné techniky (skupinové rozhovory) a strukturované aktivity / metody (psané záznamy studentů a vizualizační metody).

Mladí lidé byli požádáni, aby napsali odpovědi na otázky pokrývající následující témata: sociální sítě, místní identita, postoje k institucím a komunitním zařízením, participace na životě komunity. Dále vybraní respondenti fotografovali pro ně důležitá místa ve městě a následně popisovali, proč jim přispívají význam. Analýza takto získaných dat ukázala, že pro pochození vlivu sociálního

kapitálu na začlenění mladistvých z nižších sociálních vrstev do společnosti a na jejich individuální úspěch, je vhodnější Bourdieův koncept individuálního sociálního kapitálu.

V obdobném prostředí malého města postiženého nezaměstnaností, ale vyznačujícího se rozvinutým komunitním životem, byla provedena pilotní sonda australského projektu *Social Capital as the Product of Local Intractive Learning Process* [Falk, Harrison 1998]. Výzkum si kladl za cíl pomocí etnometodologického přístupu odvodit základní indikátory sociálního kapitálu. Výběr vzorku byl proveden nabalováním (princip sněhové koule) na základě mapy sociálních sítí pocházející z adresáře místních služeb.

Při sběru dat se nejprve uplatnily semistrukturované individuální a kolektivní rozhovory, posléze vybraní respondenti nahrávali během běžného dne situace s komunikativními interakcemi. Byli také požádáni o zapisování reflektivních deníků z těchto situací za účelem identifikace informačních směn a sítí informačních toků. Výzkumníci zaznamenávali formální schůzky a skupinové aktivity a konstruovali matici sociálních sítí za účelem rozkrýví participičních sítí. Nashromážděná data pak zkoumali pomocí tematické obsahové analýzy, lingvistických principů a budování zakotvené teorie. Identifikovali tři základní zdroje sociálního kapitálu: znalostní zdroje, zdroje identit a konsolidované zdroje.

Zajímavý příklad kombinované a inovativní metodologie představuje projekt nazvaný CONSCISE¹⁶ – *Contribution of Social Capital in the Social Economy to Local Economic Development in Western Europe*. V osmi lokalitách čtyř západoevropských zemí (UK, Německo, Španělsko a Švédsko) zkoumal, jak tzv. „sociální podnikání v sociální ekonomii“ (neziskový sektor) přispívá k produkci a reprodukci sociálního kapitálu, a jak tím napomáhá lokálnímu ekonomickému rozvoji, sociální kohezi a začleňování. Použita byla rozmanitá metodologie sběru dat: anketní dotazníkové šetření obyvatel lokalit, nestrukturované, skupinové rozhovory a dotazníkové šetření v neziskových organizacích (způsob řízení, poslání, historie, propojenost s ostatními organizacemi atd.), kontrolní seznam jejich aktivit tzv. „akcie sociálního kapitálu“ a sociální audit (workshopy, kontaktní mapy, záznamy denních aktivit, frekvence emailů a telefonování).

Projekt využívá šesti indikátorů definujících sociální kapitál: důvěra, reciprocita/vzájemnost, sdílené normy chování, věrnost a sounáležitost, sociální sítě a informační kanály. Na základě zkušeností z terénu lze redefinovat sociální kapitál do dvou hlavních kategorií: vztahy mezi lidmi a/nebo entitami a postoje zastávané lidmi a/nebo entitami. Zkonstruovaný souhrnný index lokálního sociálního kapitálu sledující jeho vliv na místní rozvoj ovšem mnoho nenapověděl. Daleko přínosnější se ukázalo zkoumání jeho fungování v lokálním kontextu [Kay et al. 2004].

Zdroje dat a informací

Social Capital Question Bank (Velká Británie)

Jeden z nejkompexnějších přístupů k operacionalizaci v sekundární analýze nabízí *Social Capital Question Bank*¹⁷ britského statistického úřadu, který vybudoval obsáhlou metodologii, jak měřit sociální kapitál v depozitovaných datech [Ruston, Akinrodoye 2002]. Projekt má rovněž za cíl standardizovat měření sociálního kapitálu v nových šetřeních.

Zájemci mají možnost využít soubory dat ze stávajících 15 výzkumů, např. *British Crime Survey (BCS)*, *British Election Study (BES)*, *British Household Panel Survey (BHPS)*, *General Household Survey (GHS)*, *Health and Lifestyles Survey (HALS)*. Problematika výzkumu sociálního kapitálu je rozdělena do pěti témat, které spolu se soubory dat tvoří matici jejich dostupnosti. Hlavní témata a z nich vytvořené indexy představují: participace, sociální

závazky a věrnost; kontrola a účinnost; smysl pro komunitu a hodnocení jejích vlastností; sociální interakce, sítě a podpora; důvěra, reciprocita, sociální koheze (podrobné členění na subtémata viz Tabulka 7). Subtémata se někdy překrývají nebo jsou zastoupena vícekrát v rozdílných tématech, protože data pocházejí z různých výzkumů a okruhy otázek nemusí být vždy stejného znění.

*Výzkumy ISSP, ESS, WVS, EVSS*¹⁸

Problematiku sociálního kapitálu, jak kolektivního, tak individuálního, lze nalézt v některých modulech mezinárodního výzkumného projektu *International Social Survey Programme (ISSP)* - např. v roce 2001 modul *Social Network II.* (sociální sítě, známosti, důvěra atd.) a v roce 2004 *Citizenship* (občanská společnost, politická participace, důvěra a dal.). Dále v mezinárodním projektu

Tabulka 7. Témata *Social Capital Question Bank*.

Téma	Subtéma
Participace, sociální závazky	participace v lokálních skupinách vnímané překážky členství v lokálních skupinách míra zapojení do lokálních skupin účast na projektech dobrovolnické práce politická aktivita nebo volební účast členství v klubech (např. organizace ochránců zvířat) zapojení se do řešení lokálních problémů účast na náboženských činnostech poskytnutí nebo obdržení praktické pomoci poskytování pravidelné služby, pomoci nebo péče ostatním sounáležitost se čtvrtí, kde bydlí
Kontrola a účinnost	vnímaný vliv na záležitosti obce/komunity vnímaná kontrola nad vlastním zdravím spokojenost s mírou kontroly nad vlastním životem vnímaný vliv na politická rozhodnutí životní spokojenost psychický stav (schopnost zvládnání problémů)
Smysl pro komunitu a hodnocení jejích vlastností	spokojenost s bydlením v lokalitě vnímání problémů jako ohrožujících zdraví (kriminalita, emise) hodnocení problémů s hlukem v místě bydliště hodnocení čistoty, poškození grafitů a vandalismu hodnocení dostupnosti zdrojů a služeb v místě bydliště (volnočasové aktivity, svoz odpadků) hodnocení zdravotních služeb hodnocení socioekonomických nerovností hodnocení vzdělávacích služeb vnímaná úroveň kriminality, bezpečnosti a viktimizace dostupnost místní dopravy pocit bezpečí ve čtvrti hodnocení zařízení pro děti (hřiště, jesle, atd.)
Sociální interakce, sítě a podpora	vzdálenost přátel a příbuzných kontakt s přáteli, rodinou, sousedy: kvalita, frekvence vnímání překážek kontaktu s přáteli, příbuznými má někoho mimo vlastní domácnost, na koho se může spolehnout obdržel praktickou pomoc / radu při výchově dětí hloubka socializačních sítí, především volnočasové vnímané normy sociální pomoci sociální vztahy na pracovišti
Důvěra, reciprocita, sociální koheze	spokojenost s úrovní informací o lokálních záležitostech doba bydlení v oblasti, čtvrti důvěra v instituce a veřejné služby důvěra v ostatní lidi vnímaná spravedlnost života, vč. diskriminace důvěra v politické struktury sociální důvěra vnímání sdílených hodnot, spolehnout se na druhé

Zdroj: Ruston, Akinrodoye [2002].

European Social Survey (ESS), především v sekcích občanská participace a média / důvěra.

Dalším často využívaným datovým zdrojem, zejména ve studiích Světové banky, je *World Values Survey* (WVS) [např. Raiser et al. 2002] a *European Value Study Surveys* (EVSS). V datech z EVSS lze nalézt čtyři dimenze sociálního kapitálu: interpersonální důvěra, institucionální důvěra, občanská participace (formální i neformální) a důvěryhodnost (např. podvádění na daních, přijímání úplatků), podrobněji viz [van Schaik 2002].

Informace o sociálním kapitálu na internetu

V důsledku nárůstu zájmu o problematiku sociálního kapitálu nejen ve vědeckém diskursu je informací dostupných na internetu neuvěřitelné množství. Kromě zmíněných stránek Světové banky, OECD a *Social Capital Question Bank* je užitečnou bránou informací *Social Capital Gateway*¹⁹, kde lze nalézt přehled aktualit (konference, publikace, apod.). Za zmínku také stojí nezisková organizace *Social Capital Foundation* (TSCF)²⁰ se sídlem v Belgii, která každoročně pořádá konferenci o sociálním kapitálu a vydává elektronický časopis *International Scope Review*.

Jaký výzkumný koncept pro sociální kapitál?

Jak uvádí A. Portes [1998], sociální kapitál se stal v současnosti nejspěšnějším exportem sociologického pojmu do každodenního jazyka. Z problematiky sociálního kapitálu se během několika posledních let stalo samostatné výzkumné i teoretické odvětví a to jak v sociologii a ekonomii, jejichž vzdálenost se díky tomu podstatně zmenšila, tak v mnoha dalších oblastech veřejných politik, např. veřejného zdraví či kriminologie. Někdy se dokonce hovoří o módní vlně zkoumání sociálního kapitálu. V podstatě se dá říci, že v sociálních vědách neexistuje oblast či téma, kde by se perspektiva tohoto konceptu neuplatnila. Lze vysledovat tři základní funkce, ve kterých je sociální kapitál zkoumán jako zdroj: sociální kontroly, rodinné podpory a výhod skrze mimorodinné sociální sítě [ibid].

Při používání pojmu sociální kapitál je třeba mít na paměti, že existuje ve dvou takřka nesouměřitelných konceptech. Jednou sociální kapitál představuje pozitivní tmel společnosti, přispívá k obecnému blahu (kolektivní statek), zatímco v druhém případě jde o individuální dispozice převoditelné na jiné formy kapitálu anebo vlastnost určité sociální skupiny (individuální statek)²¹. Toto rozdělení se promítá i do odlišného způsobu jeho měření, které provádíme buď na individuální úrovni (jedinci/ domácnosti) nebo agregované (region, národní země).

Dále je třeba vést v patrnosti, že sociální kapitál se vyskytuje na různých úrovních sociálních systémů, v odlišných historických kontextech, jakož i ve formálních a neformálních sférách. Zkrátka, podoba sociálního kapitálu je výrazně kontextuálně podmíněna [Portes 1998; van Deth 2003]. Proto se pokusy o jeho přímé měření prostřednictvím opakovaných reprezentativních výzkumů jeví jako značně problematické a reliabilitu různých agregovaných indexů za delší časová období lze považovat za omezenou.

Každý badatel, který chce zkoumat sociální kapitál a jeho efekty, ať už primárním výzkumem nebo pomocí sekundární analýzy, stojí před několika zásadními dilematy.

Nejdůležitější je volba sledované dimenze sociálního kapitálu – individuální vs. kolektivní. Většina soudobých studií sleduje spíše druhou z nich. Zvolená operacionalizace by měla zohledňovat, že kolektivní sociální kapitál má zcela rozdílné implikace podle toho, jak se pohybujeme na škále velikosti sociálního systému (sousedská komunita – region – národní společnost). Dále se musí výzkumník rozhodnout, zda bude měření provádět pomocí individuálně získaných dat v sociologickém šetření (např. dotaz na členství v organizaci) nebo využije agregovaných dat (např. počet existujících občanských organizací).

Je také třeba určit, zda chceme zkoumat kognitivní či strukturální formu sociálního kapitálu. Indikátory pak mají buď podobu postojů a názorů, např. hodnocení kvality života komunity, důvěra²², nebo reálného chování (např. dobrovolnická práce, volební účast). Zvažujeme také, užijeme-li kompozitní index nebo zda míru sociálního

kapitálu budeme odvozovat z dílčích indikátorů (např. důvěry). Jak jsme naznačili, indexy existují v mnoha rozdílných podobách a navíc se jako problematické jeví i jejich teoretické ukotvení. Podstatný je i vztah zvolené konceptualizace k teorii, neboť badatel musí odlišit samotný sociální kapitál od jeho efektů. Kladení rovnítka mezi sociální kapitál a zdroje získané jeho prostřednictvím může snadno vést k tautologickým závěrům [Portes 1998; Wall et. al. 1998; van Deth 2003].

Jak jsme ukázali, způsobů měření sociálního kapitálu existuje nepřeborné množství. To je vedle omezené dostupnosti indikátorů i samotné obtížnosti měřit něco tak neuchopitelného jako sociabilita způsobeno i určitým teoretickým deficitem a existencí odlišných přístupů a definic. Proto někteří autoři dokonce zastávají názor, že pojem sociální kapitál by se vzhledem k jeho konceptuální rozříštěnosti vůbec neměl používat [cf. Arrow 1999: 4] a že je třeba pracovat jen s jeho dílčími dimenzemi.

Doposud neexistuje a pravděpodobně nikdy nebude k dispozici jednoduché „správné“ měřítko sociálního kapitálu. I přes odlišnost přístupů lze v podstatě ve všech výzkumných projektech vycházejících z podobné konceptualizace vysledovat společné klíčové dimenze a indikátory (viz tabulku 1).

Poznámky

- Článek byl připraven v rámci výzkumného záměru Sociologického ústavu AV ČR Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu (reg. č. AV0 Z70280505) a s přispěním projektu „Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti“ (reg. č. 1J028/04–DP2) podpořeného Národním programem výzkumu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.
- Růst počtu publikací s tímto tématem lze označit téměř za exponenciální, zatímco za období 1991–1995 autoři uvádějí počet článků v sociálněvědních časopisech, které mají v názvu sousloví „social capital“, 109, tak dnes (červenec 2005) databáze ISI Web of Knowledge jich vyhledá 123 pouze za období posledních dvanácti měsíců a internetový vyhledávač Google.com k pojmu „social capital“ nalezne přibližně 1,1 mil. odkazů.
- Sociální kapitál individuálního typu byl pochopitelně zkoumán dávno před zavedením tohoto pojmu, především v ekonomické sociologii jako zdroje v sociálních sítích. Za pionýrskou práci v této oblasti bývá považována studie Granovettera [1973], podrobný přehled takovýchto výzkumů uvádí [Portes 1998; Woolcock 1998; Lin 2000; 2001].
- Studiu kolektivního typu sociálního kapitálu se v české sociologii v poslední době věnuje Centrum pro sociální a ekonomické strategie (CESES UK FSV), především jako potenciálu vzdělanostního a ekonomického rozvoje [Veselý 2003].
- Výzkumem i teorií působení individuálního sociálního kapitálu a nerovnosti v přístupu k němu se zabývá N. Lin [2000; 2001].
- Přehled výzkumů a přístupů k sociálnímu kapitálu v současné německé sociologii přináší Bayer [2005].
- Ve svém nejnovějším článku zmiňuje Putnam [2001] navíc ještě jako jeden z indikátorů míru filantropie, kterou měří podílem dárcovství na národním příjmu.
- Data použitá v knize *Bowling Alone* lze získat na webových stránkách Roberta Putnama <http://www.bowlingalone.com> v sekci Research data.
- Zpráva o přístupech k měření sociálního kapitálu [Hudson, Chapman 2002] obsahuje redukovanou sadu otázek „Proposed Questions For CPS (Census Bureau's Current Population Survey) Supplement On Social Capital“ navržených Robertem Putnamem.
- Více informací lze získat na stránkách Australian Institute of Family Studies <http://www.aifs.org.au>
- Z adresy http://www.oecd.org/department/0,2688,en_2649_34543_1_1_1_1_1_1,00.html je přístup k publikacím, konferencím a aktualitám OECD o lidském a sociálním kapitálu.
- K tomu slouží na internetu stránka <http://www1.worldbank.org/prem/poverty/scapital/home.htm> s rozsáhlou knihovnou dokumentů.
- Jak uvádějí autoři, Světová banka vyvíjí podobný standardizovaný nástroj i v oblasti kvalitativního výzkumu tak, aby byl k dispozici jeden balík různých výzkumných technik, který by umožnil týmům zkoumajícím sociální kapitál kombinovat různé metodologie.
- Do některých aplikací tohoto nástroje je možno zařadit i modul otázek zjišťující data o sociálním kapitálu na komunitní/kolektivní úrovni (např. hustota společenského života, četnost kolektivního jednání v komunitě). K tomuto účelu lze použít otázky z dotazníku pro komunitu, který je součástí měřicího nástroje SOCAT.

- 15 Zdravotní stav je nejčastěji zjišťován v rámci dotazníkových šetření, nejjednodušší obecnou otázkou „Jak jste spokojen/a se svým celkovým zdravotním stavem?“ s deseti bodovou škálou jako tzv. Self-reported health status. Dotazování také bývají denní aktivity (schopnost vykonávat určitou činnost), pocit únavy a bolesti. Další často sledovanou oblastí je mentální zdravotní stav, který je kompozitem odpovědí na otázky, zda respondent pociťuje smutek, úzkost, nespavost a vznětlivost. Podrobné informace o standardním nástroji k měření zdravotního stavu, tzv. Health Survey Instrument – short form 36 health survey questionnaire (SF-36), lze nalézt na stránkách organizace RAND (research and development) <http://www.rand.org/health/surveys/sf36item>
- 16 Internetovou prezentaci projektu naleznete na <http://www.malcolmread.co.uk/conscise>
- 17 <http://www.statistics.gov.uk/socialcapital>
- 18 Soubory dat pocházející z těchto výzkumů lze získat prostřednictvím Datového archivu SOÚ AV ČR. V případě ESS jsou data a kompletní dokumentace, přehledně zpracovaná systémem NESSTAR (viz článek F. Kalvase v tomto čísle SDA Info), k dispozici ve veřejné doméně na adrese <http://www.europeansocialsurvey.org>
- 19 <http://www.socialcapitalgateway.org>
- 20 <http://www.socialcapital-foundation.org>
- 21 Je třeba upozornit na to, že v zahraniční, především anglosaské literatuře, se pojem sociální kapitál v současnosti používá mnohem častěji v kolektivním pojetí ve smyslu pozitivních účinků na celou společnost, zatímco v české sociologii je stále zakořeněná spíše individualistická konceptualizace (jako zisk aktéra).
- 22 Otázka, zda důvěra je konstitutivní dimenzí sociálního kapitálu, se zdá dosud nevyřešena. Většina zmiňovaných autorů a projektů s ní pracuje jako s jednou ze základních dimenzí, ale, jak poukazuje R. Putnam [2001], je sociální důvěra spíše produktem sociálního kapitálu. Dodejme, že důvěra se ve výzkumech zjišťuje ve dvou základních dimenzích jako důvěra v druhé lidi a důvěra v instituce [podrobně viz Sedláčková 2005].
- ## Literatura
- Arrow, K. J. 1999. "Observations on Social Capital". Pp. 3–5 in Dasgupta, P., Serageldin, I. (eds.) *Social Capital: A multiperspective approach*. Washington D.C.: The World Bank.
- Bayer, I. 2005. „Sociální soudržnost z pohledu německé sociologie“. Pp. 36–49 in kol. autorů: *Pojetí sociální soudržnosti v soudobé sociologii a politologii*. Studie CESES–Teoretik 9/2004. Praha: CESES.
- Bourdieu, P. (1986). „The forms of capital“. Pp. 241–58, in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. JG Richardson. New York: Greenwood.
- Brown, T., R. M. Scheffler 2003. *The Hazards of Being Unconnected: Community Social Capital, Individual Social Capital and Mental Health in the United States*. 5th International Conference on the Scientific Basis of Health Services. Global Evidence for Local Decisions. September 20–23, 2003. Washington D.C. USA.
- Coleman, J. 1988. „Social Capital in the Creation of Human Capital“. *American Journal of Sociology*, Vol. 94. Supplement S95–S120.
- Dasgupta, P., Serageldin, I. (eds.) 1999. *Social Capital: A multiperspective approach*. Washington D.C.: The World Bank.
- Devine, D., Roberts, J. M. 2003. "Alternative approaches to researching social capital: a comment on van Deth's measuring social capital". *International Journal of Social Research Methodology*, Vol. 6, Iss. 1: 93–100.
- Edwards, B., Foley, M. W. 1998. "Civil Society and the Social Capital Beyond Putnam". *American Behavioral Scientist*, Vol. 42, No. 1: 124–139.
- Falk, I., Harrison, L. 1998. *Indicators of social capital: Social capital as the product of local interactive learning processes*. CRLRA Discussion Paper Series D4/1998. Launceston: Centre for Research and Learning in Regional Australia. <http://www.crlra.utas.edu.au/files/discussion/1998/D04–1998.pdf>
- Grotaert, Ch., van Bastelaer, T. (eds.) 2002. *Understanding and Measuring Social Capital: A Multidisciplinary Tool for Practitioners*. Washington D.C.: World Bank.
- Grotaert, Ch., Narayan, D., Nyhan Jones, V., Woolcock, M. 2004. *Measuring social capital: an integrated questionnaire*. World Bank working paper, No. 18. Washington, D.C.: World Bank.
- Hudson, L., Chapman, Ch. 2002. *The Measurement of Social Capital in the United States*. Conference paper. Social Capital: the Challenge of International Measurement. An international conference convened by the Organisation for Economic Co-operation and Development and the United Kingdom Office for National Statistics London, UK. 25–27 September 2002.
- Kay, A., Pearce, J., Evans M. 2004. *The Contribution of Social Capital in the Social Economy to Local Economic Development in Western Europe*. Summary. Middlesex: Institute of Social Science Research (ISSR), School of Social Science, Middlesex University. <http://www.malcolmread.co.uk/conscise>
- Kushner, H. I., C. E. Sterk 2005. "The Limits of Social Capital: Durkheim, Suicide, and Social Cohesion". *American Journal of Public Health*, Vol. 95, No. 7: 1139–1143.
- Lin, N. 2000. "Inequality in Social Capital". *Contemporary Sociology*, Vol. 29, No. 6: 785–795.
- Lin, N. 2001. *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matějů, P. 1993. „Determinanty ekonomického úspěchu v první fázi postkomunistické transformace. Česká republika 1989–1992“. *Sociologický časopis*, Vol. 29, No. 3: 341–366.
- Matějů, P., Lim, N. 1995. „Who Has Gotten Ahead After the Fall of Communism? The Case of the Czech Republic“. *Czech Sociological Review*, Vol. 3, No. 2: 117–136.
- Matějů, P., Vitásková A. (under review, 2005). "Trust and Mutually Beneficial Exchanges: Two Distinct Dimensions of Social Capital in Post-Communist Societies". *International Journal of Contemporary Sociology*. Manuscript available at: <http://www.stratif.cz>
- Morgan, A., Swann, C. (eds.) 2004. *Social capital for health: issues of definition, measurement and links to health*. London: Health Development Agency. Available at URL: <http://www.hda.nhs.uk>
- Morrow, V. 2001. "Young people's explanations and experiences of social exclusion: Retrieving Bourdieu's concept of social capital". *The International Journal of Sociology and Social Policy* 21(4–6): 37–63.
- Možný, I. 1991. *Proč tak snadno ... Někteří důvody sametové revoluce*. Praha: SLON.
- Portes, A. 1998. „Social capital: Its origins and applications in modern sociology“. *Annual Review of Sociology*. Vol. 24: 1–24.
- Putnam, R. D. 1993. *Making Democracy Work: civic tradition in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. 1995. „Bowling alone: America's declining social capital“. *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 1: 65–78.
- Putnam, R. D. 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon&Schuster, Inc.
- Putnam, R. D. 2001. „Social Capital Measurement and Consequences“. *ISUMA – Canadian Journal of Policy Research*, Vol. 2, No. 1, pp. 41–51.
- Raiser, M., Haerpfger, Ch., Nowotny, T., Wallace, C. 2002. "Social Capital in Transition: A First Look at the Evidence". *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. Vol. 38, No. 6: 693–720.
- Rose, R., Haerpfger, Ch., Mishler, W. 1997. *Getting real: social capital in post-communist societies*. Studies in Public Policy 278. Glasgow: University of Strathclyde.
- Ruston, D., Akinrodoye, L. 2002. *Social Capital Question Bank June 2002*. Questions from Social Capital surveys included in the Social Capital Survey Matrix 2002. Social Analysis and Reporting Division. National Statistics. http://www.statistics.gov.uk/about_ns/social_capital
- Sedláčková, M. 2005. „Důvěra v demokratické společnosti“. in Kabele, J. et al. (ed.) *Rozvoj české společnosti v Evropské unii I. Sociologie–prognostika a správa*. (příspěvky z konference pořádané UK FSV, UK FF a COŽP UK v Praze ve dnech 21. – 23. října 2004. Praha: MATFYZ Press.
- Stone, W. 2001. *Measuring Social Capital*. Australian Institute of Family Studies Research Paper No. 24.
- Stone, W., Huges, J. 2002a. *Social Capital. Empirical meaning and measurement validity*. Australian Institute of Family Studies Research Paper No. 27.
- Stone, W., Huges, J. 2002b. "Measuring Social Capital: Towards a standardised approach". Paper presented at the 2002 Australasian Evaluation Society International Conference October/November 2002 – Wollongong Australia. <http://www.aes.asn.au>
- Swann, C., Morgan, A. (eds.) 2002. *Social capital for health Insights from qualitative research*. London: Health Development Agency. <http://www.hda.nhs.uk>
- Uphoff, N. 1999. "Understanding Social Capital: Learning from the Analysis and Experience of Participation". pp. 215–249, in Dasgupta, P., Serageldin, I. (eds.) *Social Capital: A multiperspective approach*. Washington D.C.: The World Bank.
- van Deth, J. W. 2003. „Measuring Social Capital: Orthodoxies and Continuing Controversies“. *International Journal of Social Research Methodology*, Vol. 6, Iss. 1: 79–92.
- van Schaik, T. 2002. *Social Capital in the European Values Study Surveys*. Conference paper. Social Capital: the Challenge of International Measurement. An international conference convened by OECD and the United Kingdom Office for National Statistics, London, UK. 25–27 September 2002.
- Veselý, A. 2003. *Knowledge-Driven Development. Conceptual Framework and Its Application to the Czech Republic*. Studies CESES, Praha: UK FSV CESES.
- Wall, E., Ferrazzi, G., Schryer, F. 1998. "Getting the goods on social capital". *Rural Sociology*, Vol. 63, Iss. 2: 300–322.
- Woolcock, M. 1998. „Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework“. *Theory and Society*, Vol. 27, No. 2: 151–208.

Nové a alternativní přístupy k měření vertikální sociální struktury¹

Jiří Šafr

*Institut sociologických studií Fakulty sociálních studií UK,
Sociologický ústav AV ČR*

Tento text navazuje na článek Standardní klasifikace sociálních tříd a statusu z SDA info 99/3 [Krejčí a Matějů 1999]. Nejprve uvádí stručný konceptuální rámec stratifikačních indikátorů, poté se zaměřuje na některé nové a alternativní přístupy k měření vertikálního sociálního postavení, přitom věnuje pozornost těm, které se používají v české sociologii.

Způsoby měření vertikálního sociálního postavení

Indikátory vertikálního sociálního postavení existují ve třech základních konceptech jako profesní škály, třídní kategorie a individuální statusové indexy. Vedle nejrozšířenější metody odvozující postavení člověka z pozice jeho povolání se při jejich konstrukci mohou také uplatnit interakční kritéria, reputace v komunitě, či v případě multidimenzionálních přístupů dílčí statusové indikátory. Výzkum sociální stratifikace bývá nejčastěji realizován pomocí standardních indikátorů (ISEI, EGP, SIOPS)² odvozených z mezinárodní klasifikace povolání ISCO³ [Krejčí, Matějů 2000; Ganzeboom, Treiman 2003], které jsou v teoretické perspektivě členěny na kontinuální a kategoriální přístupy, tedy hierarchické klasifikace (sociální vrstvy), nebo uzavřené sociální třídy (ne však nutně hierarchické).

Při použití a interpretaci stratifikačních indikátorů je třeba vzít v úvahu, co představuje předmět měření. Může to být na jedné straně profesní pozice nebo na druhé individuum; jde tedy o to, zda jejich operacionalizace odvozujeme z kolektivní nebo čistě individuální identity / pozice. Hranice ale není ostrá, nejčastěji se uplatňují v kombinaci obě dimenze, jedna však většinou převládá. V prvním případě je základem operacionalizace profesní pozice v obecné rovině (např. prestiž vykonávaného povolání, shodná pro všechny se stejnou profesí), v druhém znaky uvádějící hodnoty pro každého konkrétního jedince (např. kombinace vzdělání a příjmu). V důsledku toho lze statusové indexy a třídy rozdělit na ty, které klasifikují (nejčastěji profese) na základě existujících kategorií – apriorní klasifikace, a na ty, které vytvářejí v každém souboru dat vždy unikátní kategorie – empirické aposteriori agregáty.

V mezinárodním komparativním výzkumu se uplatňují výhradně apriorní klasifikace, které jsou mezinárodně standardizovány do jedné společné verze, tzv. standardní typologie statusu či třídy (ISEI, SIOPS, EGP). Jistou výjimku představuje profesní škála CAMSIS (viz dále), která existuje v různých národních, přesto však komparovatelných variantách.

Vertikální sociální postavení jedince je skoro vždy nějakým způsobem odvozeno z pracovního zařazení. Orientace pouze na profesní zařazení však s sebou přináší některé problémy a omezení. Lidé mimo pracovní trh nejsou předmětem další sociologické analýzy (a to v době, kdy představují polovinu populace). Opomenout nelze ani otázku, které z případných více zaměstnání jedince je pro určení statusu klíčové. Ignorovány bývají další významné složky sociálního postavení zdůrazňované v postmoderní teorii stratifikace (např. individuální prestiž, životní styl), genderová specifika struktury profesí a dal. O překonání některých z těchto problémů spojených s proměnou profesních struktur a podmínek pracovního trhu (především klasifikace lidí mimo pracovní trh) se snaží některé nové přístupy k měření statusu / sociálních tříd (např. UK NS-SEC / E-SEC, CAMSIS, IES).

Socio-economic Classification (UK NS-SEC a E-SEC)

Na začátku devadesátých let se ve Velké Británii rozpoutala diskuze o revizi resp. vytvoření nové oficiální socioekonomické klasifikace. Důvodem byla existence dvou rozdílných klasifikací (třídní

Rámeček 1. Návrh tříd E-SEC (úroveň 1).

1. Velcí zaměstnavatelé, vyšší vrstva odborníků, manažerů a podnikatelů
2. Nižší manažerské a odborné profese
3. Střední profese
4. Malí zaměstnavatelé a samostatně činní
5. Zaměstnanci a samostatně činní v zemědělství
6. Nižší řídicí a technické profese (mistři)
7. Polo-kvalifikované profese
8. Rutinní profese
9. Nikdy nepracující a dlouhodobě nezaměstnaní

Zdroj: Rose et al. [2001: 29].

SC⁴ a SEG⁵) a snaha reflektovat proměny pracovního trhu (větší flexibilita pracujících a post-fordistická forma organizace práce). Diskuse se orientovala na problém validity nového schématu, i samotné opodstatněnosti použití třídního konceptu. Výsledkem je zavedení klasifikace NS-SEC – UK National Statistics Socio-economic Classification [Rose, O'Reilly 1998], která vychází z Goldthorpeova třídního schématu EGP zohledňujícího zaměstnanecké vztahy, tj. měří aspekty tržní a pracovní situace. U zaměstnanců tak rozlišuje profese podle tří forem regulace pracovního poměru typických pro daná povolání: servisní vztah, pracovní smlouva a smíšená podoba pracovního práva. Tato klasifikace se oficiálně používá ve Velké Británii od roku 2001 jak pro statistické účely různých institucí, tak v akademickém výzkumu. Základní schéma UK NS-SEC představuje 17 hlavních skupin (Socio-economic Classification), které lze postupně redukovat na 14 (plná verze), 9, 8, 5, 3 socioekonomických tříd (Socio-economic Classes).

Na tuto britskou klasifikaci navazuje i snaha o vytvoření velmi podobné evropské E-SEC – European Socio-economic Classification [Roset et al. 2001]. V současnosti se na vývoji E-SEC podílí konsorcium evropských výzkumných institucí⁶. Cílem je vytvořit konceptuálně jasnou, validní a jednoduchou operacionalizovatelnou kategoriální (nominální) socioekonomickou klasifikaci, kterou by bylo možno používat při komparativním výzkumu změn sociální struktury v evropských společnostech vědeckého i sociálněpolitického charakteru. V současnosti existuje první navrhovaná varianta, jejíž redukováná 9-ti třídní verze (obdobu NS-SEC) je v rámečku 1. V budoucnu by měly převzít tuto klasifikaci národní statistické úřady, konečný manuál E-SEC bude k dispozici v roce 2006.

Přestože obě klasifikace měří pozici jedince na základě postavení jím vykonávané profese na trhu práce (zohledňuje tak především kolektivní identitu, korigovanou individuálním zaměstnaneckým statutem), snaží se i o zahrnutí ekonomicky neaktivních. Za tímto účelem byla vytvořena analytická třída „nepracujících a dlouhodobě nezaměstnaných“. Ta v sobě zahrnuje tyto podtřídy: dlouhodobě nezaměstnané a ty, kdo nikdy nepracovali; ostatní aktivní skupiny (neplacení rodinní pracovníci, vojenská služba); neaktivní skupiny (důchodci, studenti, děti) [Rose et al. 2001].

Social Interaction and Stratification Scale (CAMSIS)

O prosazení alternativního indexu sociálního postavení profesí usiluje v posledním desetiletí projekt sociálněinterakční a stratifikační škály CAMSIS – Social Interaction and Stratification Scale [Prandy, Lambert 2003], původně známé jako CS – Cambridge Scale of Occupations [Prandy 1990].

Základním rozdílem interakčního přístupu oproti standardním statusovým či třídním koncepcím je to, že vychází z neapriorního mapování socioprofesionálního prostoru. Při operacionalizaci tedy nejsou dopředu dány dimenze nerovnosti, ale statistickými metodami je stratifikační prostor, reprezentovaný pouze frekvencí výskytu vazeb profesí partnerů (nebo přátel), redukován do jedné hlavní dimenze následně standardizované na škálu. CAMSIS tak v sobě odráží „obecnou strukturu zvýhodnění / znevýhodnění ve společnosti“ [Prandy 1990]. Jediný výchozí teoretický předpoklad tvoří skutečnost, že členové skupin, kteří jsou si sociálně podobnější, mají pravděpodobně mnohem vyšší tendenci vzájemně

sociálně interagovat. Statistickou metodou konstrukce původní CS bylo multidimenzionální škálování, u současné CAMSIS se používá korespondenční analýza nebo log-bilineární modely asociace.

CAMSIS mapuje celý stratifikační prostor, neboť nevychází z omezeného počtu předem stanovených kritérií. Jedná se o intervalový znak, proto lze určit relativní vzdálenosti jednotlivých profesí. Její významnou předností v porovnání s nejrozšířenějšími klasifikacemi (ISEI, EGP) je, že zohledňuje genderové rozdíly v profesní struktuře. Mezi klasifikacemi odvozenými z kolektivní identity je totiž jedinou, která nabízí oddělenou škálu pro muže a ženy. Také existuje v národních variantách, které berou v potaz různá specifika profesní struktury dané země. Neexistuje tedy jedna umělá „zprůměrovaná“ škála pro celou skupinu zemí. Nicméně díky tomu, že princip sociální interakce, ze kterého vychází, je přítomný ve všech společnostech, a tomu, že škála je standardizována, lze jí využívat i při mezinárodní komparaci [Prandy, Lambert 2003]. Nezábatelnou výhodou CAMSIS představuje možnost zkonstruovat jí na základě běžně dostupných sekundárních dat původně sebraných pro jiné účely. Stačí, aby byl k dispozici údaj o povolání partnerů (např. cenové šetření, matriční údaje). To nejenže může ušetřit náklady, ale také umožňuje vytváření stratifikační škály do minulosti pro různá historická období.

V současnosti je k dispozici česká verze CAMSIS zkonstruovaná z dat mezinárodního projektu LES (Luxemburg Employment Study) z r. 1994. Odvozena je z třímístného kódování profesí ISCO-88 doplněného o zaměstnanecký status (zaměstnanec/samostatně činný).

Essex Score (IES)

Další indikátor operacionalizující sociální postavení na základě individuální identity, nejedná se tedy o profesní škálu, představuje *Interim Essex score – IES* [Gershuny 2000]. Tento index osobních zdrojů uplatnitelných na pracovním trhu je inspirován ekonomickým konceptem lidského kapitálu. Sociální postavení jedince odvozuje z jeho akumulovaných pozičních vlastností a zahrnuje i ekonomicky neaktivní část populace. IES odhaduje výdělečný potenciál člověka (či domácnosti) a tedy i vlastnictví sociálních zdrojů vázaných na pracovní pozici, které ovlivňují individuální životní šance.

Princip IES je založen na evaluaci specifických kapitálů jedince. Teoretická východiska tohoto konceptu odkazují k P. Bourdieu, podle něhož lze sociální pozice umístit do dvoudimenzionálního prostoru produkčních a spotřebních schopností, a k teorii alokace času G. Beckera, kde koncové uspokojení je výsledkem kombinace času investovaného do tržních komodit a spotřeby (nebo neplacené práce). Mezi teoretické předpoklady ovlivňující zaměstnanecké příležitosti můžeme zahrnout: sociální a kulturní kapitál rodiny (ekonomickou socializaci), dosaženou vzdělanostní a profesní úroveň, záznamy o průběhu zaměstnání a nezaměstnanosti. „Rozdílná úroveň těchto vlastností u každého jedince ovlivňuje dostupnost jím preferovaných aktivit a příležitostí v budoucnosti“ [Gershuny 2000: 48].

J. Gershuny zkonstruoval IES na longitudinálních datech (použito bylo výzkumu BHPS – British Households Panel Study). Tento přístup umožňuje ocenit příjmovou kapacitu i u lidí v produktivním věku mimo pracovní trh ať už krátkodobě (např. ženy na mateřské dovolené), tak dlouhodobě a to na základě jejich kvalifikace, délky nezaměstnanosti a předchozích profesních statusů. Použité proměnné by bylo možno získat i z dat používajících retrospektivní dotazování (především jde o historii zaměstnaneckých statusů).

Vzniklý index lidského kapitálu je odhadem logaritmu podílu jedincova potenciálního příjmu na hodinové mzdě (ve Velké Británii v polovině 90. let), kterou by mohl disponovat, pomocí tzv. Heckmanovy regresní rovnice, do které vstupují tyto znaky: pohlaví, věk, současný profesní status dle *Hope-Goldthorpe Scale* (HGS), profesní statusy za poslední 4 roky, nejvyšší dosažené vzdělání, počet a věk dětí, profese rodičů a dále některé jejich vzájemné interakce a kvadráty [Gershuny 2000: 50].

Tabulka 1. Charakteristiky typologických statusových seskupení. Česká republika 1999, ekonomicky aktivní populace v procentech.

1. Vyšší vrstva odborníků, manažerů a podnikatelů	8,5
2. Malá inkonzistentní skupina nematurantů s vysokými příjmy	2,3
3. Inkonzistentní seskupení vyšších odborníků s pouze středními příjmy	5,6
4. Statusové konzistentní střední vrstva (samostatně činní i odborní zaměstnanci)	24,3
5. Inkonzistentní seskupení středních odborných zaměstnanců a řadových úředníků (převážně žen, s nízkými platy, které se však v domácnostech vyrovnávají na střední materiální úrovni)	16,1
6. Nižší, spíše kvalifikovaná dělnická vrstva se středními příjmy	17,8
7. Nižší, převážně nekvalifikovaná a polokvalifikovaná dělnicko-zemědělská a také hůře placená zaměstnanecká a z malé části i (neúspěšná) živnostenská vrstva	25,4
	100 %

Zdroj: Data 10 let transformace (Sociologický ústav AV ČR, 1999), Tuček et al. [2003: 236].

IES jako index individuálních zdrojů uplatnitelných na pracovním trhu lze použít k odhadu budoucích životních šancí, např. predikce příjmu nebo zdravotního stavu, i pro komplexní mobilitní analýzu.

Multidimenzionální sociální status (MDSS)

a jeho typologické vzorce

V české sociologii se lze vedle mezinárodně standardizovaných indikátorů postavených na kolektivní identitě setkat s tradicí měření vertikální sociální pozice pomocí *Multidimenzionálního sociálně-ekonomického statusu (MDSS)* [Machonin, Tuček et al. 1996; Tuček et al. 2003; Machonin 2005]. Ten tvoří pět dimenzí: složitost práce profese (definována experty, rekodována z ISCO-88), vzdělání respondenta, jeho pozice v řízení, osobní příjem a kulturní aktivity (trávení volného času). Pouze první komponenta je odvozena z kolektivní identity (profese), zbylé čtyři zohledňují individuální pozici jedince. Obvykle jsou pomocí faktorové analýzy extrahovány tři složky syntetického statusu: obecný (první faktor před rotací), kulturní (převládají vzdělání, složitost práce a kulturní úroveň životního stylu) a materiální (převládá postavení v řízení a příjem). Multidimenzionalita tak umožňuje měřit i statusovou inkonzistenci u každého jedince. Získané indexy lze dále kategorizovat (obvykle ekvidistantně na 6 kategorií).

V současnosti se objevil pokus vytvořit novou *Typologii vzorců multidimenzionálního statusu* [Tuček et al. 2003: 220–236; Machonin 2005: 163–164], nikoliv jako pouhé zprůměrování hodnot MDSS pro specifické skupiny, ale na základě kombinací kategorií beroucích v úvahu i dosaženou statusovou konzistenci / inkonzistenci. Využity jsou pouze tři dimenze (redukované kategorie): vzdělání, postavení v řízení a příjem. Pomocí analýzy vnitřní statusové struktury (vztahy mezi jednotlivými dimenzemi statusu) lze českou společnost popsat pomocí 27 kategorií, které byly redukovány na 7 základních statusových klastrů. Jejich popis uvádí tabulka 1. Jak ukazuje Machonin [2005: 166–167], tato typologie odpovídá mnohem lépe diferenciacím objektivních charakteristik, které ovlivňují či jsou ovlivněny statusem (subjektivní status, spotřební úroveň domácnosti a dal.), i subjektivních postojů (např. politické názory, náboženské přesvědčení) než standardní měřítka statusu (ISEI, EGP).

Socioekonomické skupiny (ABCDE)

Ve sféře komerčního výzkumu trhu se nejčastěji používají tzv. Socioekonomické skupiny, známé také pod názvem *Sociální skupiny ABCDE*, resp. *ESOMAR Social Grades* (A, B, C1, C2, D, E1, E2, E3). Tato komplexní klasifikace vycházející především z individuální identity používá jako jednotku klasifikace domácnost. Zahrnuje i ekonomicky neaktivní část populace.

Postup konstrukce mezinárodního standardu Sociálních skupin ESOMAR je následující. Nejprve se odvodí z kombinace zaměstnaneckého statusu hlavy domácnosti (zaměstnanec, podnikatel, důchodce, student atd.) a druhu práce (12 kategorií podobných hl. třídám ISCO) pomocná klasifikace ABCD0, která má 16 kategorií

Rámeček 2. Pomocná klasifikace ABC0 – skupiny postavení v zaměstnání.

1. Vyšší management, ředitelé nebo top manažeři z firem s 6 a více pracovníky
2. Profesionálové na IČO, OSVČ (poradci, právníci atd.)
3. Profesionálové – zaměstnanci
4. Vyšší management, ředitelé nebo top manažeři z firem s méně než 6 pracovníky
5. Střední a nižší management z firem s 6 a více pracovníky
6. Střední a nižší management z firem s méně než 6 pracovníky
7. Vlastníci, nebo partneři firem, vlastníci obchodů, řemeslníci atd. s 6 a více zaměstnanci
8. Zaměstnanci v kanceláři, administrativa
9. Vlastníci, nebo partneři firem, vlastníci obchodů, řemeslníci atd. s méně než 6 zaměstnanci
10. Studenti
11. Zaměstnanci v nemanuálních profesích v obchodu a službách
12. Farmáři, zemědělci, rybáři
13. V domácnosti
14. Kvalifikovaní manuální pracovníci, mistři
15. Nekvalifikovaní manuální pracovníci, pomocní dělníci
16. Důchodci, nezaměstnaní

Zdroj: Staněk [2004], MEDIARESEARCH [2004].

(viz Rámeček 2). V dalším kroku se tyto kategorie rekódují na výslednou socioekonomickou kategorizaci ABCDE (8 nebo 5 kategorií) u ekonomicky aktivních podle vzdělání přednosti domácnosti. U ekonomicky neaktivních (důchodci, nezaměstnaní) se výsledná klasifikace spočítá jako kombinace ABCD0, vzdělání a součtu předmětů domácího vybavení (10 položek) [Staněk 2004].

V minulém roce byla zřízena, pod záštitou Asociace komunikačních agentur ATO, speciální komise a proveden audit k revizi ABCDE klasifikace pro specifika české populace tak, aby byla zajištěna její jednotnost na mediálním trhu [MEDIARESEARCH 2004]. Audit měl za cíl zohlednit rozdílnost příjmů a majetkové poměry u některých profesí vzhledem k situaci ve vyspělých zemích bývalé EU patnáctky a o příjmy u důchodců, kde diferencuje spíše majetek. Vedle přijetí konstrukce mezinárodního standardu ESOMAR byla rovněž uvedena jeho jednotná česká modifikace, která koriguje zařazování do jednotlivých stupňů na základě tzv. Indexu minimálních životních nákladů domácnosti. Tato úprava kategorie homogenizuje z hlediska příjmové úrovně, tj. ekonomické síly. U stejných profesí tak může dojít k zařazení do různých skupin podle příjmu a velikosti domácnosti.

Poznámky

- 1 Text vznikl s institucionální podporou výzkumnému záměru Univerzity Karlovy „Rozvoj české společnosti v EU: rizika a výzvy“ (id. kód MSM0021620841).

- 2 ISEI – International Socioeconomic index, EGP – třídní klasifikace J. H. Goldthorpa, SIOPS – Standard International Occupational Prestige Scale.
- 3 ISCO – International Standard Classification of Occupations.
- 4 SC – Social Class based on Occupation (dříve pod názvem RGSC – Registrar General's Social Classes).
- 5 SEG – Socio-economic Groups.
- 6 Projektu podporovaného 6. rámcovým programem EU se účastní devět institucí, mj. UK Office for National Statistics (ONS); Institute for Social & Economic Research, University of Essex (ISER) a Mannheim Centre for European Social Research (MZES), University of Mannheim.

Literatura

- Ganzeboom, H. B. G., D. J. Treiman 2003. „Three Internationally Standardised Measures for Comparative Research on Occupational Status“. Pp. 159–193 in Hoffmeyer-Zlotnik J. H. P., Wolf, Ch. (eds.), *Advances in Cross-National Comparison. A European Working Book for Demographic and Socio-Economic Variables*. New York: Kluwer.
- Gershuny, J. 2000. „Social position from narrative data“. Pp. 43–65 in Crompton, R., Devine, F., Sabate, M., Scott, J. (eds.), *Renewing Class Analysis*. Oxford: Blackwell Publishers / The Sociological Review.
- Krejčí J., Matějů, P. 1999. „Standardní klasifikace sociálních tříd a statusu“. *SDA Info* Vol. 1, No. 3: 1–4.
- Krejčí J., Matějů, P. 2000. „Klasifikace sociálních tříd a statusu“. Pp. 374–382 in Matějů, P., Vlachová, K. (eds.), *Nerovnost, spravedlnost, politika*. Praha: Slon.
- Prandy, K. 1990. „The revised Cambridge scale of occupations“. *Sociology* Vol. 24: 629–655.
- Prandy, K., Lambert, P. S. 2003. „Marriage, social distance and the social space: an alternative derivation and validation of the Cambridge Scale“. *Sociology* Vol. 37: 397–411.
- Rose, D., O'Reilly, K. 1998. *The ESRC Review of Government Social Classifications*. ESRC Research Centre on Micro-social Change. Swindon: Economic and Social Research Council and London: Office for National Statistics.
- Rose, D., Pevalin, D., Elias, P., Martin, J. 2001. *Towards A European Socio-economic Classification*. Final Report to Eurostat of the Expert Group. London and Colchester: ONS and ISER, University of Essex.
- MEDIARESEARCH 2004. *Porovnání ABCDE klasifikací používaných v Media Projektu a ve společnosti Mediaresearch. Elektronické měření sledovanosti televize metodou TV metrů v České republice*. Praha: Mediaresearch.
- Staněk, M. 2004. *Postup ESOMAR: ABCD*. Interní dokument společnosti Mediaresearch.
- Machonin, P. 2005. *Česká společnost a sociologické poznání*. Praha: ISV.
- Machonin P., Tuček M. (eds.) 1996. *Česká společnost v transformaci*. Praha: Slon.
- Tuček M. (ed.) 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Slon.

Internetové zdroje

- UK NS-SEC http://www.statistics.gov.uk/methods_quality/ns_sec
<http://www.iser.essex.ac.uk/nssec>
- E-SEC <http://www.iser.essex.ac.uk/esec>
- CAMSIS <http://www.cf.ac.uk/socsi/CAMSIS>

NESSTAR a DDI pro uživatele datových služeb¹

František Kalvas
Sociologický ústav AV ČR

Sociologický datový archiv SOÚ AV ČR (SDA) v současné době připravuje zavedení nového systému pro správu, distribuci a analýzu sociálních dat s názvem NESSTAR². Tento systém již používá několik organizací (např. výzkumný program European Social Survey a některé archivy sdružení CESSDA). Následující článek přináší informace o NESSTARu určené pro uživatele datových služeb, navazuje přitom na text Jiřího Lacha [2002] publikovaný v SDA Info 1-2/2002.

Co je NESSTAR?

Na tuto jednoduchou otázku mohou být čtyři různé odpovědi. Předně je to softwarový balík složený z několika modulů, které umožňují provoz internetového serveru poskytujícího data, publikování dat na tomto serveru a prohlížení, kopírování a analýzu dat z jiných počítačů. Dále je NESSTAR komerční společnost, která tento softwarový balík vyvíjí a distribuuje. Za třetí je NESSTAR také systém distribuce datových souborů. A konečně, NESSTAR představuje síť datových archivů, které tento systém implementovaly, a klientů, kteří služeb archivů pomocí systému a softwaru NESSTAR využívají.

NESSTAR je zdrojem nové kvality datových služeb. V tomto smyslu je možné vidět paralelu mezi tímto systémem a internetem. V jeho případě se ukázalo, že „pouhé“ propojení počítačů a jejich uživatelů vede k novým možnostem využití počítačů a k novému chování uživatelů. NESSTAR analogicky vede k novým způsobům používání dat a především k novému chování uživatelů datových služeb. Podobně jako bylo v počátcích zavádění

internetu obtížné si představit některé jeho dnes již běžné způsoby využití, otevře zřejmě i NESSTAR v budoucnu cestu k novým postupům. Zatím způsob využívání tohoto systému představuje pouze analogii ke klasické cestě získávání souborů z datových archivů. Ke vzniku nové kvality dojde ve chvíli, kdy NESSTAR implementuje většina datových archivů, dojde tak k plnohodnotnému propojení jejich datových služeb a povědomí o nové technologii získá dostatečně velký počet klientů. Některé důsledky je ale možné odhadnout již dnes.

NESSTAR a budoucnost využívání dat a datové dokumentace

Pravděpodobným důsledkem rozšíření NESSTARu bude nový rozvoj v oblasti komparativního výzkumu. Klienti získají lepší přehled o provedených výzkumech na zvolené téma a zároveň se zjednoduší přístup k datovým souborům. Vedle dat primárně komparativních výzkumů z projektů jako je ISSP, European and World Values Surveys, European Social Survey apod. bude snazší použít pro mezinárodní srovnávání i data z výzkumů, které jako komparativní zamýšleny nebyly. Propojení datových služeb umožní prohledávat datové knihovny více archivů zároveň. Způsob zpracování datové dokumentace pro systém NESSTAR a způsob, kterým klienti mohou data vyhledávat, přináší možnost najít v různých výzkumech shodnou nebo podobnou otázku resp. proměnnou.

Takový postup s sebou nese riziko problematického srovnávání výsledků z různě koncipovaných projektů. Nicméně i zde NESSTAR podává pomocnou ruku, a to v podobě nároků, které klade na technickou dokumentaci datových souborů zpracovávané distributory dat. Její úroveň přispěje k snazšímu posouzení použitelnosti nalezených dat. NESSTAR totiž přijal za svůj standard zpracování datové dokumentace DDI³, který umožňuje zaznamenat každou myslitelnou okolnost týkající se výzkumu či zpracování datového souboru a zároveň striktně vyžaduje, aby určité položky byly vždy uváděny. Bez uvedení povinných položek v dokumentaci není možné datové soubory v NESSTARu publikovat.

NESSTAR slibuje též přispět k rozvoji metodologie kvantitativního výzkumu. Umožňuje totiž zjišťovat, jakým způsobem bylo téma zkoumáno v různých výzkumech, porovnávat různá znění otázek, různé formy škál atp. Kromě toho také umožňuje vkládat poznámky a komentáře, což bude zřejmě stimulovat diskusi uvnitř komunity uživatelů. Samozřejmě, že je dnes možné provádět většinu zmíněných činností i bez NESSTARu (což se analogicky o internetu v jeho počátečních fázích dalo tvrdit také), tento systém však i v současné vývojové fázi usnadňuje distribuci dat a proces získávání dat přenáší mnohem blíže k uživateli, což není málo. Na rozšířené možnosti jeho aplikace budeme muset vyčkat, až se komunita uživatelů a archivů, které systém používají, rozšíří a jeho používání se stane běžnou a samozřejmou záležitostí.

Co je DDI a XML?

Také na otázku, co je DDI, neexistuje jediná odpověď. Jednak je to standard pro zpracování datové dokumentace a pak je to také sdružení odborníků, kteří tento standard vytvářejí. Funkčnost softwarového balíku NESSTAR je plně závislá na tom, že dokumentace datových souborů bude zpracována ve formátu XML v souladu se standardem DDI. Sdružení DDI vypracovalo velmi podrobný a precizně strukturovaný seznam položek uváděných v datové dokumentaci, pouhý výčet položek je osmistránkový dokument. Strukturu lze dělit na 5 základních oblastí: (1) popis a specifikace samotné datové dokumentace, (2) popis výzkumného projektu, v jehož rámci data vznikla, (3) popis datových souborů, (4) popis jednotlivých proměnných a (5) popis ostatních jinde neuvedených materiálů.

XML (eXtensible Markup Language)⁴ je formát elektronických dokumentů. Každý XML dokument se skládá ze tří částí – souboru, ve kterém je uložen vlastní obsah, jehož části jsou označeny tagy⁵ (soubor *.xml); souboru, který specifikuje význam jednotlivých tagů, jejich hierarchii a jejich možné vlastnosti (soubor *.dtd); a souboru, který specifikuje, jakým způsobem se obsah bude zobrazovat v počítači (soubor *.xsl). Přičemž platí, že více XML dokumentů může sdílet jeden *.dtd i jeden *.xsl soubor. Obrazně se dá XML dokument přirovnat k lidskému tělu, přičemž *.dtd soubor představuje

kostru, *.xml soubor svaly a měkké tkáně a *.xsl soubor pokožku, která dává tělu finální vzhled.

Hlavní výhoda XML formátu tkví v tom, že si uživatel může v *.dtd souboru definovat tagy tak, aby co nejlépe odpovídaly potřebám struktury a označení samotného obsahu. Z této výhody těží DDI, která definovala strukturu datové dokumentace. Tato definice má praktickou podobu v *.dtd souboru, který sdružení nabízí zdarma ke stažení⁶ všem zájemcům, kteří chtějí dokumentaci v souladu se standardem DDI vytvářet. Kromě souboru je k dispozici i podrobný 114 stránkový manuál, který vysvětluje význam a přesné použití jednotlivých tagů, které slouží ke strukturaci a bližší charakteristice datové dokumentace.

Pokud chce uživatel standard DDI dodržet, nesmí samozřejmě *.dtd soubor měnit, zdánlivě se tak ztrácí výše zmíněná výhoda vysoké flexibility formátu XML. Ale struktura standardu DDI je natolik podrobná a propracovaná, že pro každou informaci obsaženou v datové dokumentaci existuje ve standardu DDI tag, kterým je tato informace možné označit. Díky flexibilitě formátu XML tak standard DDI dostává ničím neomezenou praktickou podobu.

Precizní struktura obsahu pomocí tagů pak umožňuje dát jednotlivým částem vlastního obsahu přesný význam (např. přesně specifikuje role množství jedinců a institucí, kteří se na vzniku datového souboru podíleli), je také mnohem snazší v množství informací najít jednu konkrétní (např. údaj o věku zkoumané populace lze najít jen na jediném přesně specifikovaném místě struktury) a usnadňuje prohledávání množství souborů datové dokumentace (můžeme např. specifikovat, že dané slovo hledáme pouze v abstraktech). Formát XML ale vyžaduje, aby položky vlastního obsahu nebyly jen označeny tagy, ale také aby tyto položky za sebou následovaly ve stanoveném pořadí (položky je možné vynechat, ale není možné měnit jejich pořadí). Na druhou stranu: ač je struktura obsahu (soubor *.xml) pevně stanovena, v souboru *.xsl může být specifikovaný libovolný způsob zobrazení obsahu v počítači, takže to umožňuje datovým archivům udržovat shodný vzhled datové dokumentace i po aplikaci standardu DDI a použití formátu XML.

Co NESSTAR v praxi znamená pro uživatele?

Nynější praxe se vyznačuje dvěma typy spolupráce mezi klienty a datovým archivem. V prvním případě archiv kontaktuje klient, který velmi dobře ví, který soubor chce zkoumat, pouze si jej z archivu vyžádá. Často si takový informovaný klient vyhledá výzkum podle katalogu archivovaných dat (tento katalog však neobsahuje výzkumy IVVM a CVVM). V druhém případě kontaktuje archiv bezradný klient, který jeho pracovníky úpěnlivě žádá o data k určitému tématu. Pokud se ukáže, že takový klient není schopen v katalogu hledaných dat vyhledat (často proto, že tam žádná data, která by se jeho tématu týkala, nejsou, např. chování fotbalových fanoušků), nezbyvá než podat bezradnému pomocnou ruku a některý pracovník archivu mu vyhledá vhodné výzkumy. Tím to ovšem nekončí, bezradnému klientovi je třeba poslat dotazníky, aby se rozhodl, zda nalezené výzkumy jsou skutečně těmi, které si představoval, že v archivu najde. Postup u obou typů klientů je pak již shodný – následuje příprava formuláře o podmínkách nakládání s daty, jeho podpis a zaslání klientem do archivu a předání dat.

NESSTAR tuto praxi radikálně mění. Klient má díky němu přímo na webu k dispozici standardizovanou dokumentaci. Systém tak usnadní samotný proces vyhledávání a tím, že vyhledávání bude provádět sám klient, urychlí se rozhodovací proces, zda určitý výzkum je právě tím, který klient hledá. V případě, že mu to stupeň autorizace umožní, bude si moci klient také rovnou vybraná data zkopírovat na svůj počítač, to bude však minimálně z počátku spíše výjimkou než pravidlem. Načrtnutý modelový scénář bude spíše pokračovat tím, že si klient zažádá o autorizaci (případně její změnu), ve chvíli, kdy mu bude udělena, bude si moci datový soubor nebo jeho část zkopírovat na svůj počítač, případně bude moci na souboru provádět analýzy přímo na serveru pomocí systému NESSTAR.

Praktická rada pro seznámení se systémem NESSTAR

Na všech serverech, kde je možné nalézt datové katalogy zpracované systémem NESSTAR, je také ke stažení krátká a stručná příručka pro uživatele, kterou doporučuji prostudovat. Alespoň

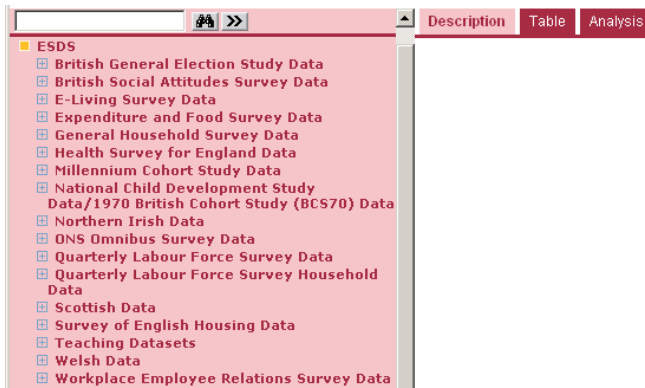
Obrázek 1.

Obrázek 2.

Obrázek 3.

Obrázek 4.

Obrázky 1.-4. Zdroj: Economic and Social Data Service (ESDS): <http://nesstar.esds.ac.uk/webview/index.jsp>

zpočátku se však bez prostudování příručky obejdete, protože ovládání je velmi intuitivní. Ovšem jeden prvek ovládání intuitivně rozhodně není, rád bych Vás na něj upozornil, ještě než si systém NESSTAR sami vyzkoušíte.

Když navštívíte datový katalog zpracovaný systémem NESSTAR, např. na stránce ESDS (viz Obrázky 1-4), najdete v jeho levém panelu ikonku vedle názvu položky, v našem příkladu je název položky „ESDS“. Kliknutí na tuto ikonu má ve většině případů samostatnou a tudíž jinou funkci než kliknutí na samotnou položku.

Celý problém je zřetelně vidět na následující sérii obrázků (Obrázky 1 až 4). Pokud se dostanete do katalogu Economic and Social Data Service (ESDS)⁷, objeví se v levém panelu pod vyhledávacím řádkem položka ESDS s ikonkou po levé straně. Po kliknutí na ikonku (Obrázek 1) se celý katalog otevře a objeví se výpis všech dostupných výzkumů v katalogu (Obrázek 3). Naproti tomu po kliknutí na samotnou položku ESDS (Obrázek 2) se objeví pouze úvodní stránka (Obrázek 4).

NESSTAR v SDA

V Sociologickém datovém archivu SOÚ AV ČR od konce srpna 2005

probíhá testování systému NESSTAR, který by se i zde měl časem stát hlavním nástrojem pro poskytování datových služeb. Vyzkoušet jej můžete na adrese: <http://nesstar.soc.cas.cz>. Zatím je k dispozici ale jen omezený balík dat. Všichni uživatelé, bez ohledu na registraci, mají volný přístup k dokumentaci datových souborů zpracované ve standardu DDI. Tuto dokumentaci mohou uživatelé procházet, vyhledávat v ní, případně ji také zkopírovat na svůj počítač. Autorizovaní uživatelé, kteří se zaváží dodržovat podmínky používání datových souborů, mohou data také analyzovat, a to buď přímo na serveru nebo si mohou datové soubory zkopírovat do svého počítače.

Rozsah práv uživatelů je závislý na stupni jejich autorizace a povaze dat. Pro většinu souborů v archivu je nutný písemný souhlas uživatele s podmínkami jejich používání. Jako první jsou v SDA pomocí NESSTARu ovšem zpřístupněny české výzkumy programu ISSP z let 1993 – 1999 a československý výzkum ISSP z roku 1992 a tyto soubory jsou k dispozici volně ke stažení na základě nejnižšího stupně autorizace. Ta vyžaduje pouze vyplnění webovského formuláře se základními údaji o uživateli. I bez této autorizace je ale možné procházet datovou dokumentaci.

Postupně budou zpřístupněny další soubory. Připravována jsou data CVVM z let 2001 – 2004 a dále data IVVM od nejnovějších (z roku 2000) až k těm nejstarším (z roku 1989). Později budou publikována v tomto systému i data a dokumentace ze všech ostatních výzkumů, které jsou nyní dostupné v SDA běžným způsobem.

Kde lze vyzkoušet plně funkční NESSTAR

V současné době NESSTAR používá již několik datových archivů, např. britský UK Data Archive⁸, finský FSD⁹, norský NSD¹⁰, slovenský ADP¹¹, rakouský WISDOM¹² a další. Pro české výzkumníky je aktuálně přínosná zejména aplikace NESSTARu pro distribuci dat rozsáhlého mezinárodního šetření European Social Survey (viz dále), kde jsou obsažena i česká data.

Poznámky:

- 1 Tento článek byl připraven s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v rámci programu Informační infrastruktura výzkumu v projektu reg.č. 1N04192.
- 2 NETworked Social Science Tools And Resources: <http://www.nesstar.com>. Další užitečné informace včetně článků a manuálů obsahují stránky dnes již ukončeného projektu NESSTAR: <http://www.nesstar.org>.
- 3 Data Documentation Initiative <http://www.icpsr.umich.edu/DDI>
- 4 Více informací o XML viz např.: <http://www.w3.org/XML/> nebo <http://www.xml.org/>
- 5 Do češtiny pojem lze přeložit jako visačka, ale v praxi se užívá běžně pouze anglický termín tag.
- 6 Schéma DDI DTD: <http://www.icpsr.umich.edu/DDI/users/dtd/>
- 7 <http://nesstar.esds.ac.uk/webview/index.jsp>
- 8 UK Data: <http://www.data-archive.ac.uk/>
- 9 FSD: <http://www.fsd.uta.fi/>
- 10 NSD: <http://www.nsd.uib.no/>
- 11 ADP: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/>
- 12 WISDOM: <http://www.wisdom.at/>

Literatura:

Lach, J. 2002 „NESSTAR: operace s daty přes internet“. SDA Info IV. (1-2).

European Social Survey Data www.europeansocialsurvey.org
 Norwegian Social Science Data Services

Home 2002/2003
 Main | On-line browsing and download | Survey documentation | Fieldwork documents | Direct data download | Indices and contextual data

you are not logged in

SDA SOCIOLOGICKÝ
DATOVÝ ARCHIV
SOÚ AV ČR

Tel.: 221 183 231
Fax/tel.: 222 221 658
E-mail: archiv@soc.cas.cz

<http://archiv.soc.cas.cz/>

SDA Info - Informační bulletin Sociologického datového archivu vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v rámci programu Informační infrastruktura výzkumu (reg. č. projektu 1N04192). Bulletin vychází dvakrát ročně a je distribuován zdarma. Číslo 1 sedmého ročníku vyšlo v srpnu 2005. Vydání bulletinu připravilo oddělení Sociologického datového archivu: Jindřich Krejčí, Yana Leontiyeva a František Kalvas. Korespondenci, prosím, pošlete na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Sociologický datový archiv, Jilská 1, Praha 1, 110 00, nebo na e-mail: archiv@soc.cas.cz.

ISSN 1212-995X